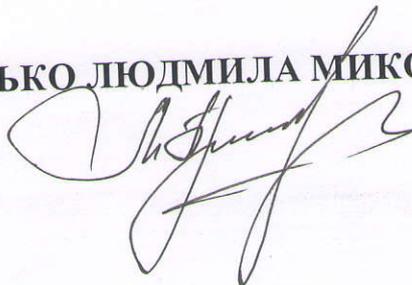

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПРОНЬКО ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК: 331.01.262:711.437

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

РЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому національному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, академік НААН України

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович,
Вінницький національний аграрний університет,
ректор, професор кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
БРЮХОВЕЦЬКА Наталя Юхимівна,
Інститут економіки промисловості НАН України,
завідувач відділу, відділ проблем економіки підприємств

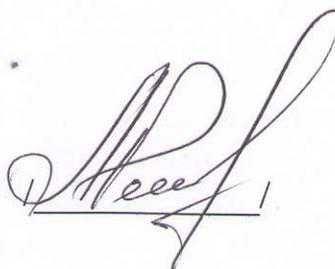
доктор економічних наук, професор
КОВАЛЬ Віктор Васильович,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
кафедра підприємницької та туристичної діяльності

доктор економічних наук, професор
СВИНОУС Іван Вікторович,
Білоцерківський національний аграрний університет,
професор кафедри обліку і оподаткування

Захист відбудеться «24» березня 2026 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.854.03 Вінницького національного аграрного університету МОН України за адресою: 21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, ауд. 2602

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького національного аграрного університету за адресою: 21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, а також на сайті Вченої ради Університету за адресою: <https://vsau.org/nauka/speczializovani-vcheni-radi/speczializovana-vchena-rada-k-0585403>

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
д.е.н., професор

Роман ЛОГОША

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах поглиблення структурних трансформацій національної економіки, євроінтеграційного курсу України, повномасштабної збройної агресії й завдань післявоєнного відновлення, особливої актуальності набуває проблема відтворення людського капіталу сільських територій як ключового ресурсу сталого соціально-економічного розвитку держави. Людський капітал визначає рівень продуктивності аграрного виробництва, інноваційну спроможність сільських громад і здатність територій до адаптації та резильєнтного відновлення в умовах кризових і воєнних шоків. У 2020–2024 рр. чисельність сільського населення скоротилася більш ніж на 1,2 млн осіб, а частка населення працездатного віку зменшилася до 55 %, що свідчить про звуження відтворувальної бази людського капіталу й посилення демографічних ризиків.

Сільські території України відіграють системоутворювальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки й зайнятості, проте повномасштабна війна суттєво загострила наявні соціально-економічні дисбаланси. У 2022–2024 рр. значна частина сільських громад зазнала руйнування житлової, соціальної та аграрної інфраструктури, масового переміщення населення, втрати робочих місць і порушення виробничих ланцюгів, що посилює процеси трудової міграції та довгострокової втрати трудового потенціалу. У сукупності ці чинники зумовлюють кризовий і звужений характер відтворення людського капіталу сільських територій та актуалізують потребу формування адаптивного організаційно-економічного механізму його відновлення і розвитку з урахуванням воєнних ризиків та завдань післявоєнної реконструкції.

Теоретико-методологічні засади дослідження людського капіталу сформувалися у працях іноземних учених, зокрема Г. Беккера, Т. Шульца, А. Сена, М. Нуссбаум, Д. Норта, які обґрунтували економічну природу інвестицій у людський капітал, їхній взаємозв'язок з інституційним середовищем і розвитком територій. Вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу й проблематики соціально-економічного розвитку сільських територій зробили також вітчизняні науковці: Г. Калетнік, В. Геєць, Б. Данилишин, О. Бородіна, І. Прокопа, М. Малік, В. Юрчишин, О. Шпикуляк, Л. Шепотько, В. Кравців, І. Свиноус, П. Саблук, Ю. Лупенко, В. Месель-Веселяк, І. Гончарук, В. Коваль, Н. Брюховецька, О. Головня, Л. Вдовенко, які розглядають людський капітал як ключовий чинник конкурентоспроможності аграрного виробництва, розвитку фермерства й продовольчої безпеки, а також підкреслюють роль державної політики й інституційних трансформацій у його формуванні.

Водночас, попри значний доробок, вітчизняні науковці недостатньо системно розкрили організаційно-економічний механізм відтворення людського капіталу сільських територій з позицій поєднання інституційних, фінансово-економічних, управлінських і соціальних інструментів, особливо в умовах децентралізації, воєнної економіки й післявоєнного відновлення. Це спричиняє потребу наукового обґрунтування такого механізму на засадах інституційної узгодженості, стійкості, резильєнтності й інклюзивного розвитку з урахуванням сучасних викликів аграрному сектору, а також територіальним громадам України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна

робота відповідає науково-дослідній темі Вінницького національного аграрного університету «Забезпечення розвитку територіальних громад в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0122U002096, 2022–2024 рр.). У межах теми автор здійснив теоретичне обґрунтування організаційно-економічного механізму й розробив практичні рекомендації щодо відтворення людського капіталу сільських територій.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування, вдосконалення та ефективного використання організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій, з урахуванням сучасних викликів (децентралізація, післявоєнне відновлення, міграційні процеси).

Для реалізації поставленої мети у дисертації автор сформулював такі **завдання:**

- критично проаналізувати й систематизувати еволюцію наукових поглядів на природу, сутність і складники людського капіталу;
- уточнити економічну сутність категорії «людський капітал сільських територій» і визначити її специфічні ознаки;
- обґрунтувати роль і функції держави в процесі формування, використання та відтворення людського капіталу сільських територій;
- визначити особливості відтворювального процесу людського капіталу в умовах сільських територій;
- систематизувати методологічні підходи дослідження людського капіталу й адаптувати їх до сільськогосподарського, а також соціоекономічного контексту;
- розробити методичні підходи й інструментарій комплексної оцінки кількісних і якісних параметрів людського капіталу сільських територій;
- проаналізувати сучасний стан, динаміку й тенденції відтворення сільського населення країни (демографічний, міграційний та освітній аспекти);
- здійснити економічну оцінку рівня та ефективності використання людського капіталу сільських територій у різних сферах економічної діяльності;
- оцінити вплив соціально-економічних умов (інфраструктура, доступ до послуг) на процеси відтворення людського капіталу в сільській місцевості;
- оцінити вплив адміністративно-фінансової децентралізації на відтворення людського капіталу сільських територій;
- проаналізувати й оцінити ефективність державної підтримки реалізації підприємницької ініціативи населення сільських територій;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення інституційного середовища відтворення людського капіталу сільських територій;
- визначити стратегічні пріоритети й довгострокові цілі відтворення людського капіталу сільських територій;
- обґрунтувати механізми активізації соціально-економічних інструментів відтворення людського капіталу;
- розробити пропозиції щодо формування системи інноваційного забезпечення відтворювальних процесів людського капіталу сільських територій.

Об'єктом дослідження є процеси відтворення людського капіталу на рівні територіальних громад й у межах сільських територій України зокрема.

Предмет дослідження є організаційно-економічний механізм та його елементи, інструменти, важелі й інституційне забезпечення, спрямовані на ефективне відтворення, розвиток і використання людського капіталу сільських територій в умовах трансформаційних і кризових викликів.

Методи дослідження. Поставлені завдання дисертації були вирішені за допомогою використання ряду загальнонаукових і специфічних методів та підходів, зокрема: *абстрактно-логічний, включаючи аналіз і синтез, індукцію та дедукцію* – застосовувався для формування мети і завдань дослідження, уточнення ключових наукових положень, визначення сутності та структури організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій; *аналітико-монографічний* – використовувався для здійснення огляду інформаційних джерел (наукових праць), а також законодавчих та нормативно-правових актів, уточнення сутності основних понять і категорій, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, обґрунтування гіпотез щодо впливу інституційних змін та кризових явищ на людський капітал; *системний аналіз та структурно-функціональний підхід* – застосовувався для обґрунтування ієрархічної структури організаційно-економічного механізму, як складної системи з п'яти взаємопов'язаних рівнів (компонентів), а також для визначення функцій кожного елемента в процесі відтворення людського капіталу; *економіко-статистичні методи (групування, порівняння, табличний та графічний методи)* – використані для оцінки динаміки та структури показників людського капіталу (зокрема, демографічних, міграційних, освітніх) у сільських територіях, а також для обґрунтування висновку про «вкрай неефективне» використання людського капіталу (далі – ЛК); *кореляційно-регресійний аналіз та моделювання* – застосовувався для встановлення кількісних залежностей між факторами впливу та результативними показниками, розроблення методики розрахунку Інтегрального Індексу людського капіталу територіальних громад (далі – ІЛК-ТГ), а також для прогнозування наслідків «асиметричного гендерного міграційного шоку»; *метод експертних оцінок та сценарний підхід* – використовувався для обґрунтування вагових коефіцієнтів при формуванні ІЛК-ТГ, а також для розробки поствоєнної моделі відтворення людського капіталу, що включає безпековий, адаптаційний та відновлювальний компоненти; *програмно-цільовий та нормативний методи* – застосовувалися для формування практичних рекомендацій та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення державної політики та фінансових нормативів у сфері розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Інформаційним фундаментом дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України та інших держав, а саме: Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, а також міжнародні угоди та директиви ЄС, що мають відношення до децентралізації, регіонального розвитку, соціального захисту населення, міграційної політики, державного управління, фінансування освітньої та медичної сфер, розвитку територіальних громад та післявоєнного відновлення.

Офіційні статистичні матеріали: дані Державної служби статистики України (зокрема, щодо демографічної ситуації, ринку праці, доходів населення, міграційних процесів), інформація обласних та територіальних статистичних

управлінь, а також офіційні статистичні дані Євростату (Eurostat) та інших міжнародних організацій, що стосуються порівняльного аналізу людського капіталу. Відомчі та галузеві дані: офіційні звіти й аналітичні огляди Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства економіки, доквілля та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства соціальної політики України, сім'ї та єдності України, що відображають стан і тенденції розвитку соціальної інфраструктури, освіти, медицини та фінансової стійкості територіальних громад.

Міжнародні звіти та аналітичні огляди: публікації Світового банку (World Bank), Міжнародного валютного фонду (IMF), Організації Об'єднаних Націй (ООН) (зокрема, звітів з Індексу людського розвитку), а також матеріали Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) щодо політики розвитку сільських територій та управління людським капіталом.

Наукові джерела: монографічні дослідження, статті у фахових наукових виданнях, матеріали міжнародних та всеукраїнських конференцій, дисертаційні роботи провідних вітчизняних і зарубіжних учених за проблематикою людського капіталу, регіональної економіки, економіки праці та сільських територій.

Дані, отримані в результаті розробки та апробації Інтегрального індексу людського капіталу ТГ (ІЛК-ТГ), проведених експертних опитувань, а також результати економіко-математичного моделювання та сценарного аналізу поствоєнної моделі відтворення.

Наукова новизна одержаних у дисертаційній роботі результатів полягає у поглибленні теоретичних і методологічних положень економічної науки щодо відтворення людського капіталу сільських територій, а також у розв'язанні науково-прикладної проблеми вдосконалення організаційно-економічного регулювання цих процесів у системі народного господарства України. До основних наукових результатів дисертаційного дослідження, які одержав автор, належать:

вперше:

- обґрунтовано методичний інструментарій оцінювання людського капіталу через розроблення інтегрального індексу ІЛК-ТГ, який надає можливість для моніторингу й оцінки стану, динаміки та диспропорцій людського капіталу безпосередньо на рівні територіальних громад (а не лише на національному чи регіональному рівні, як ІЛР ООН);

- розроблено післявоєнну модель відтворення людського капіталу, що є гібридом класичних економічних концепцій та сучасних кризових підходів, орієнтованих на безпековий, адаптаційний та відновлювальний компоненти;

- обґрунтовано концепцію асиметричного гендерного міграційного шоку, як специфічного демографічного ефекту вимушеної міграції воєнного часу, що проявляється у масовому виїзді жінок репродуктивного віку та дітей із сільських територій, унаслідок чого при загальному скороченні чисельності населення відбувається статистичне зростання частки чоловіків у структурі наявного населення, що призводять до критичного звуження репродуктивної бази, поглиблення структурних диспропорцій та довгострокових втрат людського капіталу.

- обґрунтовано концептуальну модель «Трикутник партнерства», яка передбачає розвиток інституційної взаємодії між державою, громадами й неурядовими структурами як основи нової управлінської культури, орієнтованої на стратегічне планування, синергію ресурсів та спільну відповідальність за відтворення людського капіталу на рівні територіальних громад;

удосконалено:

- теоретико-методичні підходи до визначення категорії «людський капітал сільських територій» як стратегічної основи їх сталого розвитку, соціальної згуртованості та культурного самовідтворення громади, а також до трактування механізму його відтворення як відкритої, динамічної та багаторівневої системи, що інтегрує економічні, соціальні, інституційні, цифрові й культурні складники та забезпечує формування накопиченого фізичного та інтелектуального потенціалу, знань, навичок, здібностей і мотивацій, які цілеспрямовано реалізуються в економічній діяльності.

- інституційне забезпечення формування комплексної системи моніторингу й управління людським капіталом у сільській місцевості, яка базується на впровадженні інституціонального підходу до підтримання безперервного інформаційного зворотного зв'язку між аналітичними оцінками (отриманими за ІЛК-ТГ) і процесом ухвалення управлінських рішень. На відміну від традиційних систем, запропонована модель забезпечує високий рівень інтегративності, поєднуючи демографічні, соціальні й економічні показники на рівні територіальних громад, що дає змогу здійснювати превентивний моніторинг та своєчасно реагувати на негативні тенденції у відтворенні людського потенціалу;

- напрями державної підтримки реалізації підприємницьких ініціатив, що охоплюють фінансово-фіскальне стимулювання (пільгове оподаткування, спецмеханізми), інституціоналізацію сільського розвитку й структурну диверсифікацію на користь неаграрного МСБ, а також посилення консультативно-кадрової підтримки й удосконалення соціально-житлових гарантій;

- концептуальні засади державної політики у сфері відтворення людського капіталу сільських територій через пропозицію інституційної інтеграції механізмів управління людським капіталом, який, на відміну від існуючих підходів, забезпечує баланс між централізованими стратегіями й локальними ініціативами територіальних громад;

- підходи забезпечення функціональної стійкості й економічної мобільності, через синергетичну інтеграцію цифрового й соціально-інфраструктурного комплексів з економічно-підприємницьким комплексом, що забезпечує можливість, з одного боку, створити технологічну основу для AgriTech і подолати цифровий розрив, а з іншого – забезпечити генерацію доходу й реінвестування податкової бази у модернізацію інфраструктури, а також інституційну стійкість, завершуючи самопідтримувальний цикл;

- методи прогнозування відтворювальних процесів людського капіталу сільських територій на основі розроблення матричної моделі інноваційного забезпечення, яка, на відміну від лінійних методів прогнозування, дає змогу ідентифікувати приховані резерви трудового потенціалу в умовах нестабільності та визначати оптимальні точки вкладення інвестиційних ресурсів для переходу від

підтримуючої до адаптаційно-відновлювальної моделі розвитку людського капіталу, що забезпечує гнучкість стратегічного планування на рівні національного господарства та окремих територіальних громад

набули подальшого розвитку:

- методологічні підходи дослідження людського капіталу територіальних громад через інтеграцію чотирьох ключових теоретичних напрямів: економічного, соціального, інституціонального й системного – у єдину, багатовимірну концептуальну рамку, яка вперше сфокусована на мікрорівні (ТГ), вимагає просторово-чутливого аналізу з урахуванням локалізованого людського капіталу та є адаптивною до умов невизначеності й воєнних ризиків;

- методичні підходи до розвитку соціально-культурної інфраструктури сільських територій через обґрунтування концепції багатофункціональних центрів громад, створених на базі закладів освіти й культури, що на відміну від підходу до функціонування соціальних об'єктів, передбачає їхню інтеграцію в єдиний простір освітніх, культурних і соціальних послуг з метою не лише оптимізувати використання інфраструктури в умовах обмежених ресурсів, але й створити якісно нове середовище для формування людського капіталу, підвищити соціальну активність громади та посилити привабливість сільської місцевості для різних вікових груп.

- інноваційні механізми комплексної післявоєнної моделі відтворення людського капіталу сільських територій та підходи до стратегічного планування й забезпечення інституційної стійкості, які ґрунтуються на застосуванні розробленої економіко-математичної моделі для ідентифікації стратегічних пріоритетів і прогнозування динаміки розвитку трудового потенціалу в умовах високої невизначеності.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові розробки автора щодо підвищення ефективності відтворення людського капіталу сільських територій знайшли застосування у практичній діяльності Дашівської селищної ради (довідка № 02.17/1370 від 28.11.2025 р.), Вінницької обласної ради (довідка від 28.11.2025 р. № 1898/01.01-19-2025), Департаменту економіки та інвестицій Вінницької міської ради (довідка № 01.5/1768 від 2.01.2026 р.), Шпиківської селищної територіальної громади (довідка № 1228/02-14 від 28.11.2025 р.). Наукові результати впроваджено у навчальний процес Вінницького національного аграрного університету під час викладання курсів із публічного управління та управління персоналом (довідка про впровадження № 01.1-60-1573 від 04.12.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, результати й висновки дисертаційної роботи автор одержав внаслідок самостійного наукового дослідження. Усі представлені результати автор розробив особисто й незалежно. З наукових публікацій, виконаних у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї, положення та результати, що належать авторові. Це підтверджує оригінальність, наукову новизну й самостійний характер виконаної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка в контексті

інноваційного розвитку: стан та перспективи» (м. Ужгород, 12–13 лютого 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва» (м. Вінниця, 28–29 квітня 2016 р.), IV міжнародній науковій конференції «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (м. Миколаїв 16–17 грудня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва» (м. Вінниця, 25–26 квітня 2018 р.). Міжнародній науково-практичній конференції: Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права (м. Полтава, 10 листопада 2018 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інструменти сучасного маркетингу як засіб впливу на споживача» (м. Вінниця, 18–19 квітня 2019 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва» (м. Вінниця, 6–7 червня 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми менеджменту та права» (м. Вінниця, 1–2 червня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційна динаміка розвитку економіки» (м. Вінниця, 28–29 жовтня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: досвід та перспективи» (м. Полтава, 3 листопада 2021 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні напрями соціально-економічного розвитку АПК України в умовах військового стану та повоєнного відновлення» (м. Вінниця, 30–31 травня 2023 р.), Міжнародній науково-практичній конференції (м. Рига, Латвійська Республіка, 2 жовтня – 12 листопада 2023 р.). Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні напрями соціально-економічного розвитку АПК України в умовах євроінтеграції» (м. Вінниця, 4–5 квітня 2024 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні напрями соціально-економічного розвитку АПК України в умовах євроінтеграції» (м. Вінниця, 29–30 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено у 42 наукових працях загальним обсягом 42,46 друк. арк., з яких особисто автору належать 13,74 друк. арк., зокрема 2 колективних монографій, 12 статей у наукових виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science, 23 статті у наукових фахових виданнях України, 5 статей у міжнародних виданнях, а також 5 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 730 сторінок. Основний текст дисертації охоплює 686 сторінок, містить 100 таблиць і 20 рисунків. Список використаних джерел нараховує 438 найменувань, розміщених на 57 сторінках, 14 додатків займають 42 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У розділі «Теоретичні основи організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій» обґрунтовано теоретико-методологічні засади організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій на основі аналізу генезису наукових концепцій, уточнення економічної сутності категорії «людський капітал сільських територій» та дослідження ролі держави й інструментів державної політики у забезпеченні його відтворення в умовах децентралізації, воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

У дисертаційній роботі систематизовано еволюцію наукових уявлень про сутність людського капіталу й обґрунтовано, що його сучасна інтерпретація виходить за межі редукованого економічного розуміння як сукупності освітніх і професійних характеристик індивіда. Узагальнення положень класичної політичної економії (А. Сміт, Ж.-Б. Сей), неокласичних теорій людського капіталу (Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Мінцер), інституціональних концепцій (Д. Норт, О. Вільямсон) і гуманітарних підходів (П. Бурдьє, А. Сен) засвідчило поступовий перехід від трактування людини як носія робочої сили до її розуміння як активного суб'єкта соціально-економічного розвитку, носія знань, соціальних взаємодій, ціннісних орієнтацій та інноваційного потенціалу.

Теоретично обґрунтовано концептуальний підхід до відтворення людського капіталу сільських територій як цілісного відтворювального процесу, що формується на перетині демографічних, соціально-економічних й інституційних детермінант у системі національного господарства. На відміну від традиційних підходів, у межах яких людський капітал розглядався переважно як результат індивідуальних інвестицій в освіту й здоров'я для зростання доходів, запропонований підхід ґрунтується на трактуванні людського капіталу як багатовимірної інтегральної категорії, відтворення якої визначається узгодженістю інституційного середовища, якістю життєвого простору територіальної громади й можливостями соціально-економічної самореалізації особистості.

У межах авторської концепції доведено, що відтворення людського капіталу сільських територій має екосистемний характер і здійснюється через взаємодію взаємопов'язаних рівнів: освітнього, медико-соціального, цифрового, інституційно-нормативного й ціннісно-гуманістичного. Така багаторівнева архітектура забезпечує безперервність, циклічність й адаптивність відтворювальних процесів упродовж життєвого циклу людини – від етапів первинної соціалізації до фаз професійної реалізації та оновлення компетентностей.

Основну увагу зосереджено на демографічному вимірі відтворення людського капіталу, зокрема на впливі міграційних процесів, старінні населення, внутрішньому переміщенні та демографічних втратах, які істотно загострилися в умовах повномасштабної війни. Обґрунтовано, що демографічні чинники не виконують роль пасивного зовнішнього середовища, а постають активними детермінантами формування людського потенціалу, зумовлюючи потребу в ранніх інвестиціях у розвиток дітей, підтримці молоді, інтеграції внутрішньо переміщених

осіб і формуванні інституційних механізмів зворотної міграції.

Соціально-економічний аспект концепції розкрито через взаємозв'язок людського капіталу з функціонуванням ринку праці, системи зайнятості, рівнем доходів населення та продуктивністю праці. Доведено, що на сільських територіях ефективність використання людського капіталу істотно обмежується структурними диспропорціями економіки, дефіцитом робочих місць і нерівним доступом до освітніх і медичних послуг, що спричиняє проблему необхідності активної ролі держави й органів місцевого самоврядування у створенні сприятливих умов для його відтворення.

Ключовим елементом авторського підходу визначено інституційний компонент, який автор розглядає як вирішальний чинник результативності відтворення людського капіталу. Доведено, що якість формальних і неформальних інститутів правового регулювання, систем освіти й охорони здоров'я, соціального захисту, ринку праці, а також рівень суспільної довіри й соціальної згуртованості – формують стимули або бар'єри для накопичення та реалізації людського потенціалу. В умовах війни людський капітал набуває ознак суспільного блага, а його відтворення потребує переходу від індивідуально-економічної логіки до моделей колективної відповідальності й інституційно забезпечених механізмів підтримки.

Обґрунтовано, що за сучасних умов, під впливом воєнних загроз, цифрової трансформації, кліматичних ризиків і демографічних зрушень – механізм відтворення людського капіталу сільських територій трансформується з інструменту довгострокового економічного зростання у механізм адаптації, компенсації втрат і відновлення соціальної стійкості. Відповідно, пріоритетного значення набувають цифрова інклюзія, системи безперервного навчання, психосоціальна підтримка, розвиток локального лідерства й розширення громадської участі. Урахування зазначених пріоритетів спричинило потребу поглиблення теоретичного осмислення сутності людського капіталу в сільському контексті, що стало підґрунтям для удосконалення змістовного наповнення категорії «людський капітал сільських територій» через її трактування як багатокомпонентної системи, що формується на перетині індивідуальних характеристик населення та умов їхньої реалізації у просторі громади.

Удосконалено змістовне наповнення категорії «людський капітал сільських територій» через її трактування як багатокомпонентної системи, що формується на перетині індивідуальних характеристик населення та умов їхньої реалізації у просторі громади. На відміну від традиційних підходів, які обмежуються освітньо-професійними й медико-демографічними характеристиками, запропонований підхід інтегрує особистісний, соціальний, інституційний та мотиваційно-культурний блоки, взаємодія яких визначає продуктивність, територіальний розвиток і стійкість сільських громад (табл.1).

Особистісний компонент відображає рівень освіти, професійні компетентності, стан здоров'я, здатність до навчання впродовж життя та адаптації до змін, які в умовах війни доповнюються зростанням ролі психологічної стійкості, кросфункціональних навичок і готовності до перекваліфікації. Соціальний блок характеризує рівень довіри, згуртованості й горизонтальної взаємодії, що на

сільських територіях компенсує обмеженість ресурсів, а в кризових умовах набуває прямого економічного значення через механізми самоорганізації та взаємодопомоги. Інституційний блок визначає рамкові умови реалізації людського потенціалу через доступність базових послуг, інфраструктури й ефективність місцевого самоврядування, роль якого посилюється в умовах децентралізації та воєнних викликів.

Таблиця 1

Основні компоненти людського капіталу сільських територій

Компонент	Характеристика	Особливості для сільських територій
Освітній	Рівень формальної та неформальної освіти, кваліфікації, доступ до знань	Менший доступ до якісної освіти; інтелектуальний відтік: виїзд молоді на навчання і відсутність повернення
Здоров'я	Фізичне, психічне здоров'я, тривалість життя, профілактика	Віддаленість медичних закладів; низький рівень забезпечення первинною медичною допомогою; екологічні ризики
Професійний	Набір трудових навичок, практичного досвіду, здатність до професійного зростання	Дисбаланс на користь аграрних професій, слабкий розвиток сервісного сектору й цифрових компетентностей
Соціальний	Соціальні мережі, горизонтальні зв'язки, довіра, участь у спільнотах	Підвищена роль родинних зв'язків, громади, неформальних мереж взаємодії (кооперація, самодопомога)
Культурний	Ціннісні орієнтири, трудова етика, традиції, ставлення до освіти	Локальна ідентичність, етнокультурні практики, що можуть як сприяти розвитку, так і стримувати модернізаційні процеси
Інституційний	Наявність умов реалізації людського капіталу: ринок праці, інфраструктура, освіта	Часткова або нестабільна інституційна підтримка; обмежена цифрова інфраструктура; слабка участь у політиках розвитку

Джерело: авторська розробка

Мотиваційно-культурний блок поєднує ціннісні орієнтації, трудову етику й локальну ідентичність, які в умовах війни стають джерелами соціальної енергії, волонтерської активності й економічної ініціативи громад.

Узагальнення результатів дозволило обґрунтувати авторське трактування людського капіталу сільських територій як виробничого фактору їхнього розвитку, який формується через взаємодію зазначених блоків і проявляється у здатності громад забезпечувати продуктивну зайнятість, інноваційну активність, соціальну згуртованість і стійкість у воєнний та післявоєнний періоди. Запропонований підхід створює теоретичне підґрунтя для розроблення територіально чутливої політики відтворення людського капіталу, орієнтованої на комплексні інвестиції не лише в людину, а й у соціальне й інституційне середовище її життєдіяльності.

Поглиблено теоретичні засади державного регулювання процесів відтворення людського капіталу сільських територій через розвиток інституційного підходу, що враховує сучасні виклики війни, демографічного спаду, просторової нерівності й децентралізації публічної влади. Доведено, що традиційна патерналістська модель державного управління, орієнтована

переважно на централізований розподіл ресурсів і пряме надання соціальних послуг, вичерпала свій потенціал у забезпеченні довгострокового розвитку людського капіталу сільських територій.

Удосконалено інституційний підхід до державного регулювання відтворення людського капіталу сільських територій через обґрунтування переходу від патерналістської до партнерської моделі управління, що ґрунтується на взаємодії держави, територіальних громад, бізнесу й громадянського суспільства. На відміну від ієрархічної моделі «згори вниз», запропонована парадигма розглядає людину й громаду не як об'єкт державної політики, а як активних суб'єктів розвитку, здатних ініціювати, реалізовувати й підтримувати процеси відтворення людського капіталу на локальному рівні.

Обґрунтовано, що ключовою методологічною основою партнерської моделі постає принцип субсидіарності, відповідно до якого управлінські рішення мають ухвалюватися на найближчому до громад рівні, спроможному забезпечити їхню ефективну реалізацію. У дисертації доведено, що дотримання цього принципу дозволяє враховувати територіальну специфіку сільських громад, їхні демографічні, соціально-економічні й культурні особливості, а також підвищує відповідальність місцевих акторів за результати розвитку людського потенціалу.

Особливу увагу приділено децентралізації ресурсів і повноважень як інституційному механізму посилення ролі територіальних громад у процесах відтворення людського капіталу. З'ясовано, що передача фінансових, організаційних та управлінських інструментів на рівень громад створює умови для формування адаптованих до місцевих потреб програм у сферах освіти, охорони здоров'я, зайнятості, соціальної підтримки й цифрової інклюзії. У цьому контексті громади розглянуто не як пасивні реципієнти державної допомоги, а як центральні інституційні платформи акумуляції та реалізації людського потенціалу.

Доведено, що партнерська модель державного регулювання передбачає чіткий розподіл і водночас комплементарність ролей основних суб'єктів: держава є стратегом і фасилітатором процесів, забезпечуючи нормативно-правову базу, фінансові стимули та міжсекторну координацію; територіальні громади виконують функцію ініціаторів і координаторів локального розвитку; бізнес залучається як інвестор, роботодавець і носій інновацій; громадянське суспільство – як канал соціальної мобілізації, довіри й контролю. Така конфігурація взаємодії формує інституційну екосистему, здатну підтримувати людину протягом усього життєвого циклу.

Аргументовано, що в умовах повномасштабної війни партнерська модель набуває особливого значення, оскільки дозволяє забезпечити гнучкість управління, швидке реагування на локальні виклики, мобілізацію внутрішніх ресурсів громад і залучення міжнародної допомоги. У цих умовах саме територіальні громади стають ключовими суб'єктами забезпечення безперервності освіти, первинної медичної допомоги, соціальної підтримки й економічної активності населення, що підтверджує доцільність інституційного переосмислення ролі держави.

В результаті, сформовано авторське бачення державного регулювання відтворення людського капіталу сільських територій як багаторівневої системи

взаємодії, у межах якої держава відмовляється від домінування прямого контролю на користь створення умов, стимулів і можливостей для самореалізації людини й громади. Такий підхід забезпечує поєднання стратегічного бачення розвитку з гнучкістю локального управління, сприяє підвищенню інституційної спроможності громад і формує підґрунтя для сталого відновлення людського потенціалу у воєнний та післявоєнний періоди.

У розділі «**Методологічні засади відтворення людського капіталу сільських територій**» обґрунтовано методологічні засади відтворення людського капіталу сільських територій через визначення його специфічних особливостей, систематизацію сучасних методологічних підходів до дослідження людського капіталу й розроблення методичних підходів до його комплексного оцінювання з урахуванням соціально-економічних, просторових і інституційних чинників.

Запропоновано екосистемну багаторівневу модель відтворення людського капіталу територіальної громади в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення, яка дозволяє пояснити механізми адаптації, безперервності, а також відновлення людського потенціалу сільських територій за умов глибоких демографічних, соціально-економічних і безпекових потрясінь. На відміну від наявних теоретичних підходів, що переважно розглядають людський капітал через окремі призми (економічну, демографічну, соціальну або інституційну), запропонована модель формує цілісне концептуальне бачення відтворення людського капіталу, як динамічної системи взаємодії ключових суб'єктів розвитку на різних рівнях управління. Вона ґрунтується на виділенні трьох взаємопов'язаних рівнів відтворення людського капіталу: ядра, операційного рівня та стратегічного рівня, кожен з яких виконує специфічні функції, але водночас перебуває у постійній взаємодії з іншими елементами системи (табл. 2).

Таблиця 2

Схема екосистемної моделі відтворення людського капіталу (ЛК) ТГ в умовах воєнного стану та після воєнного відновлення

Рівень	Основні суб'єкти	Ключові функції	Зв'язок
I. Ядро (Об'єкт розвитку)	Індивід ↔ територіальна громада (ТГ)	Самоорганізація, адаптація, збереження «корневих компетенцій» та локалізованого ЛК.	Потреби: захист, ресурси, відновлення інфраструктури. На вихід: соціальний капітал, ініціативи.
II. Операційний рівень (Адаптивна підтримка)	Інституції (ТГ, НУО, Освіта, медицина) ↔ Бізнес (Агрохаби, інновації)	Відновлення функціональних ланок (мобільні/дистанційні послуги). Економічна диверсифікація та «змішані траєкторії розвитку».	Надходження: Нормативне підґрунтя, фінанси, технології. На вихід: лобіювання потреб, дані (ІЛК-ТГ).
III. Стратегічний рівень (Управління та ресурси)	Держава ↔ глобальні партнери	Стратегічне управління, координація міжсектораль- ної взаємодії, нормативне підґрунтя (для адаптивної політики). Фінансова та експертна підтримка.	Надходження: потреби громад, звітність. На виході: цільові програми, інвестиції, соціальна справедливість.

Джерело: авторська розробка

Екосистемна модель відтворення людського капіталу сільських територій ґрунтується на багаторівневій взаємодії індивіда й територіальної громади як ядра екосистеми, інституцій та бізнесу на операційному рівні й держави, а також міжнародних партнерів на стратегічному рівні. У воєнних і післякризових умовах громада постає первинним середовищем життєстійкості, збереження локальних знань, соціальної згуртованості й адаптації, тоді як місцеві інституції та бізнес забезпечують безперервність освіти, охорони здоров'я, зайнятості й підприємництва через гібридні й цифрові формати, а держава трансформує свою роль від адміністративного контролера до фасилітатора розвитку. Наукова новизна моделі полягає в інтеграції адаптаційної, відновлювальної та розвиткової логіки в межах єдиної багаторівневої конструкції, що дозволяє аналізувати процеси не лише накопичення, а й збереження, компенсації втрат і трансформації людського капіталу під впливом воєнних ризиків.

Розширено інструментарій оцінювання людського капіталу сільських територій через обґрунтування комбінованої методики, що поєднує статистичні й індексні розрахунки, просторовий (геоінформаційний) аналіз, результати соціологічних опитувань, а також експертні оцінки.

Запропонований підхід дозволяє подолати обмеженість традиційних методик, орієнтованих переважно на агреговані кількісні показники, і сформувані багатовимірну, територіально чутливу систему оцінювання, адаптовану до умов війни й післявоєнного відновлення.

Необхідність розширення інструментарію пояснюється тим, що за умов глибоких демографічних трансформацій, масштабних міграційних процесів, руйнування інфраструктури й інституційної асиметрії сільських територій, використання окремих методів аналізу не забезпечує адекватного відображення реального стану людського капіталу. Офіційна статистика, попри її порівнянність і можливість побудови динамічних рядів, часто є застарілою або недостатньо деталізованою на рівні територіальних громад; індексні показники узагальнюють ситуацію, але не розкривають причин внутрішньотериторіальних диспропорцій; соціологічні й експертні дані відображають якісні характеристики, однак потребують кількісної верифікації. У зв'язку з цим у роботі обґрунтовано інтегративну логіку поєднання різних інструментів, що взаємно доповнюють один одного.

У межах комбінованої методики застосовано статистичні методи, які використовуються для кількісної характеристики базових параметрів людського капіталу, зокрема демографічної структури, рівня освіти, зайнятості, доходів і стану здоров'я населення. Вони забезпечують об'єктивність аналізу й дозволяють простежувати динаміку змін у часі, зокрема в періоди до і після ключових реформ і воєнних подій. Водночас доведено, що без доповнення іншими інструментами, статистичний аналіз у сільській місцевості схильний до ефекту усереднення, який приховує внутрішні територіальні відмінності.

Індексний підхід використано для агрегування багатовимірної інформації в інтегральні показники й здійснення порівняльної оцінки територіальних громад за рівнем розвитку людського капіталу. Обґрунтовано доцільність застосування інтегральних індексів як інструменту управлінської діагностики за умови

прозорого формування системи індикаторів і вагових коефіцієнтів. Авторська позиція полягає в тому, що індексні оцінки мають слугувати не самоціллю, а аналітичним інтерфейсом між даними й управлінськими рішеннями на рівні громад і регіонів.

Просторовий геоінформаційний (далі – ГІС) аналіз інтегровано до методики з метою ідентифікації територіальних диспропорцій у доступі до освітніх, медичних, соціальних й інфраструктурних послуг. Його застосування дозволяє візуалізувати концентрацію ризиків (депопуляція, старіння населення, дефіцит кадрів) і водночас визначати потенційні точки зростання людського капіталу. В умовах війни ГІС-інструменти набувають особливої значущості, оскільки забезпечують аналіз просторових наслідків руйнування інфраструктури, переміщення населення та нерівномірності процесів відновлення територій.

Соціологічні опитування та якісні методи дослідження (інтерв'ю, фокус-групи) у запропонованій методиці використані для виявлення мотиваційних, ціннісних і поведінкових детермінант відтворення людського капіталу, які не фіксуються офіційною статистикою. Йдеться, зокрема, про освітні й міграційні наміри населення, готовність до повернення у громади, рівень довіри до інституцій, суб'єктивну оцінку якості послуг. Їхнє залучення дозволяє надати кількісним показникам соціального змісту й підвищити релевантність результатів оцінювання.

Експертні оцінки застосовано як інструмент доповнення та верифікації результатів в умовах інформаційної неповноти й високої невизначеності, характерної для воєнного періоду. Залучення фахівців у сфері освіти, охорони здоров'я, місцевого самоврядування та аграрного бізнесу дозволяє виявляти інституційні обмеження, оцінювати спроможність громад до відновлення та уточнювати пріоритети розвитку людського капіталу.

Принциповою особливістю запропонованої комбінованої методики є її спрямованість не лише на фіксацію поточного стану, а й на оцінювання стійкості територіальних громад – їхній здатності зберігати, відтворювати й трансформувати людський потенціал під впливом кризових чинників. Інтеграція кількісних і якісних інструментів дозволяє комплексно відобразити динаміку змін, просторові диспропорції, інституційну спроможність й адаптивні можливості сільських громад у воєнний і післявоєнний періоди. Зазначена комплексність оцінювання спричинила потребу в удосконаленні інформаційного забезпечення, що здобувачем реалізовано через формалізацію мультиджерельної системи даних, яка інтегрує національні офіційні статистичні ресурси, міжнародні інформаційно-аналітичні бази й результати локальних і польових досліджень територіальних громад.

Удосконалено підхід до інформаційного забезпечення оцінювання людського капіталу сільських територій через формалізацію мультиджерельної системи даних, яка інтегрує національні офіційні статистичні ресурси, міжнародні інформаційно-аналітичні бази й результати локальних і польових досліджень територіальних громад. Запропонований підхід спрямований на подолання обмежень традиційних моделей оцінювання, що ґрунтуються переважно на агрегованій статистичній інформації та не забезпечують достатньої чутливості до просторової специфіки й кризових умов функціонування сільських територій.

В процесі дослідження обґрунтовано, що в умовах війни, масштабних

міграцій, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури й нерегулярності оновлення офіційної статистики, інформаційне забезпечення стає ключовим обмежувальним чинником достовірного вимірювання людського капіталу. Використання одного джерела даних у таких умовах призводить до фрагментарних оцінок, втрати якісних характеристик і спотворення реального стану людського потенціалу громад, що зумовлює потребу переходу до інтегрованої архітектури інформаційного забезпечення.

У межах удосконаленого підходу виокремлено три взаємопов'язані інформаційні рівні. Перший рівень охоплює національні офіційні статистичні ресурси (Державна служба статистики України, профільні міністерства, портали відкритих даних), які формують кількісний базис оцінювання та забезпечують порівнянність і динамічність показників. Другий рівень представлений міжнародними інформаційно-аналітичними базами й індикаторами (World Bank, UNDP, UNESCO, WHO, OECD), що використовуються для порівняльного оцінювання (бенчмаркінгу) і формування стратегічних орієнтирів розвитку. Третій рівень формують локальні й польові дослідження територіальних громад, які забезпечують високу деталізацію й відображення якісних детермінант людського капіталу.

Наукова новизна підходу полягає не лише в інтеграції різних джерел даних, а й у системному визначенні їхніх аналітичних переваг і методичних обмежень на рівні територіальних громад. Доведено, що поєднання статистичних, міжнародних і локальних даних дозволяє компенсувати недоліки кожного з них, водночас потребуючи спеціальних процедур нормування, гармонізації та валідації інформації.

Обґрунтовано, що формалізована мультиджерельна система інформаційного забезпечення створює методологічну основу для доказового стратегічного планування розвитку людського капіталу, забезпечує ідентифікацію територіальних обмежень, оцінку інституційної спроможності громад і моніторинг ефективності державних і регіональних програм у воєнний та післявоєнний періоди. У підсумку удосконалений підхід формує цілісну аналітичну платформу, що поєднує кількісні та якісні виміри, локальний контекст і міжнародні стандарти, а також слугує основою для розроблення адаптивної, територіально орієнтованої політики відтворення людського потенціалу.

У розділі **«Економічна оцінка відтворення людського капіталу сільських територій в Україні»** здійснено економічну оцінку процесів відтворення людського капіталу сільських територій України на основі аналізу сучасного стану й тенденцій відтворення сільського населення, оцінювання рівня й ефективності використання людського капіталу, а також дослідження соціально-економічних умов, що формують передумови його відтворення в контексті структурних трансформацій, воєнних викликів і післявоєнного розвитку.

Проведено оцінку демографічних детермінантів відтворення людського капіталу сільських територій України за 2015–2023 рр., що охоплюють довоєнний період і період повномасштабної війни. З'ясовано, що у зазначений часовий проміжок відбулися суттєві негативні зрушення у відтворювальній базі людського капіталу сільських територій, зумовлені поєднанням депопуляційних процесів,

старіння населення та зниження репродуктивного потенціалу. Проведений аналіз показав, що ключовим чинником поглиблення демографічної кризи є стійке скорочення народжуваності у сільській місцевості за одночасного збереження високого рівня смертності, що зумовлює зростання природного скорочення населення. Динаміку відповідних показників наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка народжуваності, смертності й природного приросту у сільській місцевості України

Рік	Народжень у селах (тис. осіб)	Смертей у селах (тис. осіб)	Природний приріст у селах (тис. осіб)	Сукупний коефіцієнт народжуваності (TFR – міське)	Сукупний коефіцієнт народжуваності (TFR – сільське)
2015	145,7	236,0	-90,3	1,195	1,776
2017	126,1	223,5	-97,4	1,097	1,708
2018	115,8	224,0	-108,2	1,059	1,669
2019	106,2	218,5	-112,3	1,063	1,697
2020	104,3	227,1	-122,8	1,243	1,833
2021	96,7	244,8	-148,1	1,255	1,843
2022	58,0	250,0	-192,0	0,9	1,2
2023	45,0	240,0	-195,0	0,7	1,0
Відхилення, +, -	-100,7	4	-104,7	-0,495	-0,776

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України та Офіційний портал «Перспективи світового населення 2024 року»

У розвиток наведених вище положень результати, подані в табл. 3, підтверджують системний характер демографічної кризи у сільській місцевості України. Упродовж 2015–2023 рр. спостерігається стійке скорочення народжуваності, що спричинило погіршення природного приросту населення та звуження відтворювальної бази людського капіталу. Зниження сукупного коефіцієнта народжуваності у сільській місцевості до рівня 1,0 свідчить про втрату передумов простого демографічного відтворення, а в умовах воєнних і міграційних викликів ці процеси трансформуються у довгострокові обмеження розвитку трудового потенціалу, соціальної інфраструктури й економічної стійкості сільських територій, що об'єктивно зумовлює потребу посилення державної політики відтворення людського капіталу.

Обґрунтовано визначальний вплив співвідношення формальної та неформальної зайнятості у сільській місцевості на рівень соціального захисту населення, пенсійні перспективи й довгострокову якість людського капіталу.

Доведено, що переважання неформальних форм зайнятості в аграрному секторі економіки й на сільських територіях загалом має характер стійкої структурної диспропорції, яка істотно обмежує можливості відтворення людського капіталу у середньо- й довгостроковому вимірі. Неформальна зайнятість звужує доступ значної частини сільського населення до системи соціального страхування, пенсійного забезпечення та захисту трудових прав, що послаблює стимули до легальної трудової діяльності й інвестування у власний людський потенціал.

На основі аналізу офіційної статистики Державної служби статистики

України, матеріалів міжнародних організацій (ILO, FAO, OECD), а також результатів національних і галузевих досліджень установлено, що у 2022–2024 рр. частка неформально зайнятих у сільській місцевості стабільно перевищувала 35–40 %, а в окремих сегментах аграрного виробництва була ще вищою. Така структура зайнятості спричиняє системне звуження бази соціального відтворення, формування ефекту «відкладеної бідності» і зростання соціальної вразливості сільського населення у післявоєнний період. Обґрунтовано, що тривале збереження високої частки неформальної зайнятості негативно впливає на якісні характеристики людського капіталу, зокрема рівень професійних компетентностей, стан здоров'я та соціальну мобільність, а також створює додаткові ризики для фінансової стійкості пенсійної системи.

Водночас, у роботі поглиблено наукові уявлення про фриланс і дистанційну зайнятість у сільській місцевості, як нові форми формалізованої самозайнятості й інструменти збереження людського потенціалу в умовах демографічного скорочення, міграційних втрат і воєнних викликів. Доведено, що цифрові формати зайнятості трансформують традиційну модель використання трудового потенціалу сільських територій, зменшуючи залежність доходів населення від аграрного виробництва, сезонності праці й просторової віддаленості від економічних центрів.

Узагальнення результатів соціологічних опитувань й аналітичних звітів (KSE Institute, Payoneer, Freelancehunt, Міністерство цифрової трансформації України) засвідчило, що у 2022–2024 рр. поширення дистанційної зайнятості й цифрової самозайнятості сприяло збереженню економічної активності, а також підвищенню доходів для 10–15 % працездатного сільського населення, насамперед серед молоді й жінок. Це дало змогу частково компенсувати втрати робочих місць у традиційних секторах економіки, послабити міграційний тиск і підтримати платоспроможний попит у сільських громадах.

Доведено, що за наявності розвиненої цифрової інфраструктури, доступу до освіти й інституційної підтримки фриланс і дистанційна зайнятість можуть виконувати функцію формалізованої самозайнятості, інтегрованої у систему оподаткування та соціального страхування. Водночас установлено, що відсутність комплексної державної політики у цій сфері обмежує реалізацію потенціалу цифрової зайнятості й зберігає підвищені ризики нестабільності доходів і соціальної незахищеності фрилансерів у сільській місцевості.

Обґрунтовано, що підвищення стійкості людського капіталу сільських територій у воєнний і післявоєнний періоди потребує інтеграції політики формалізації зайнятості з розвитком цифрової інфраструктури у межах єдиної стратегії відтворення людського капіталу громад. Така стратегія має поєднувати стимули легальної зайнятості, розширення доступу до системи соціального захисту, розвиток цифрових навичок населення та створення інституційних умов для масштабування дистанційної самозайнятості, як повноцінних сегментів ринку праці. Доведено, що соціальна, соціально-культурна, транспортна й цифрова інфраструктура є системоутворювальними чинниками відтворення людського капіталу сільських територій України, оскільки формують базове середовище якості життя, доступу до освіти, охорони здоров'я, культурних і соціальних послуг, а також можливості економічної активності й соціальної інтеграції населення.

Інфраструктуру розглянуто не як допоміжний, а як визначальний елемент відтворювального процесу, що безпосередньо впливає на демографічну поведінку, міграційні рішення та довгострокову життєздатність сільських громад.

Емпіричний аналіз засвідчив, що у 2015–2023 рр. в Україні сформувалася стійка тенденція деградації соціальної та соціально-культурної інфраструктури сільських територій. Скорочення мережі сільських шкіл, дошкільних закладів, установ культури й спорту істотно знизило доступність освітніх і культурних послуг, обмежило можливості розвитку молоді й послабило соціальний капітал громад, що безпосередньо трансформується у втрати людського капіталу.

Особливої актуальності в умовах війни набули проблеми транспортної доступності. З'ясовано, що значна частина сільських населених пунктів характеризується обмеженим або нестабільним транспортним сполученням, що посилює просторову ізоляцію громад, ускладнює доступ до освіти, медичних послуг і ринку праці й формує території з критично звуженим людським потенціалом, передусім у периферійних і деокупованих районах.

Водночас установлено, що цифрова інфраструктура, попри істотне розширення покриття, залишається нерівномірною за якістю та стабільністю доступу. Це стримує повноцінне використання дистанційної освіти, телемедицини й цифрових форм зайнятості, хоча зростання підключення сільських шкіл до швидкісного інтернету створює потенціал для подальшої цифрової модернізації за умови інституційної підтримки.

На основі узагальнення статистичних й аналітичних результатів доведено інфраструктурну детермінованість міграційних процесів і втрат людського капіталу у сільській місцевості. Міграція інтерпретується як раціональна відповідь населення на обмежені інфраструктурні можливості й низьку якість середовища проживання, що поглиблює демографічні, а також соціально-економічні дисбаланси.

Виходячи з отриманих результатів, сформульовано авторські концептуальні орієнтири державної політики відтворення людського капіталу сільських територій в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій, які передбачають поєднання підтримки аграрного сектору з цілеспрямованими інвестиціями у соціальну, транспортну й цифрову інфраструктуру, а також трансформацію закладів освіти й культури у багатофункціональні центри розвитку громад. Реалізація таких підходів дає змогу створити передумови для зменшення міграційного відтоку, підвищення соціальної інтеграції населення та довгострокового, якісного відтворення людського капіталу сільських територій України.

У розділі **«Оцінка державної політики щодо відтворення людського капіталу сільських територій»** здійснено комплексну оцінку державної політики у сфері відтворення людського капіталу сільських територій на основі аналізу впливу адміністративно-фінансової децентралізації, дослідження інструментів державної підтримки підприємницької ініціативи населення та обґрунтування напрямів формування інституційного середовища, спрямованого на підвищення ефективності й стійкості відтворювальних процесів людського капіталу в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Встановлено, що в умовах повномасштабної війни бюджетна політика й

інституційні реформи децентралізації стали ключовими чинниками підтримки базових процесів відтворення людського капіталу сільських територій. У 2022–2024 рр. сформувався специфічний «подвійний режим» управління місцевими фінансами: за централізації оборонних видатків громади зберегли соціальні повноваження щодо фінансування освіти, охорони здоров'я та соціальної інфраструктури в умовах макрофінансового тиску.

Аналіз доходів місцевих бюджетів засвідчив відносну стійкість фінансової самостійності сільських громад: у 2022–2023 рр. частка власних доходів коливалася у межах 45–55 %. Водночас війна загострила міжтериторіальні диспропорції: розрив у видатках на освіту й охорону здоров'я на одного мешканця між фінансово спроможними й депресивними громадами у 2022–2023 рр. сягав 1,8–2,2 раза, що безпосередньо впливало на якість і доступність соціальних послуг, особливо у прифронтових і периферійних громадах. Попри збереження соціальної орієнтації бюджетів (освіта – 38–42 %, охорона здоров'я – 9–12 % у 2022–2024 рр.), у депресивних громадах зменшилися капітальні видатки, що спричиняє довгострокові ризики деградації людського капіталу. Динаміка інтегрального індексу людського капіталу сільських територій (табл. 4.) підтверджує різке погіршення у 2022 р. з частковою стабілізацією у 2023–2024 рр.; громади з вищою часткою власних доходів демонстрували стійкіші значення індексу й швидше відновлення соціальних показників.

Таблиця 4

Динаміка інтегрального індексу людського капіталу сільських територій України

Рік	ІЛКСТ	Індекс освіти (I _{Освіта})	Індекс охорони здоров'я (I _{Здоров'я})	Індекс зайнятості (I _{Зайнятість})	Індекс цифрових навичок (I _{Цифра})	Індекс соціальних навичок (I _{Соціум})
2015	0,42	0,6	0,55	0,25	0,2	0,4
2016	0,435	0,63	0,56	0,27	0,23	0,42
2017	0,45	0,66	0,57	0,29	0,26	0,44
2018	0,465	0,69	0,58	0,31	0,29	0,46
2019	0,48	0,72	0,59	0,33	0,32	0,48
2020	0,495	0,75	0,6	0,35	0,35	0,5
2021	0,51	0,78	0,61	0,37	0,38	0,52
2022	0,49	0,76	0,57	0,35	0,39	0,49
2023	0,505	0,77	0,58	0,38	0,41	0,5
Відхилення, +,-	+0,085	+0,170	+0,030	+0,130	+0,210	+0,100

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України, Міністерства освіти і науки України, НСЗУ, Міністерства фінансів України (2023).

Отримані результати аналізу інтегрального індексу людського капіталу сільських територій (табл. 4) узгоджуються з узагальненими оцінками впливу бюджетної політики й інституційних змін, і дозволяють конкретизувати механізми їхньої реалізації на рівні територіальних громад.

Позитивна динаміка ІЛКСТ у 2015–2021 рр. відображає ефекти децентралізаційних перетворень і зростання фінансової спроможності громад, тоді

як зниження показника у 2022 р. фіксує структурні обмеження відтворення людського капіталу в умовах воєнного шоку. Часткова стабілізація індексу у 2023 р. свідчить про адаптаційний характер інституційних механізмів, насамперед у фінансово спроможніших громадах, і водночас виявляє збереження міжтериторіальних асиметрій, які не нівелюються автоматично навіть за умов збереження соціальної орієнтації бюджетної політики.

Результати досліджень цього підрозділу деталізують кількісні прояви змін людського капіталу й формують емпіричну основу для узагальнених висновків дисертації щодо обмеженої компенсаторної спроможності бюджетних й інституційних інструментів у подоланні структурних дисбалансів розвитку сільських територій.

Доведено також позитивний внесок освітніх і медичних інституційних змін (опорні школи, цифровізація освіти, фінансування первинної медичної допомоги за принципом «гроші йдуть за пацієнтом»), хоча їхня результативність залежала від демографічної структури й міграційних процесів.

З'ясовано, що вплив реформ є асиметричним, що актуалізує потребу вдосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання для гарантування мінімальних стандартів доступу до базових соціальних послуг незалежно від місця проживання.

Здійснено комплексну оцінку державної політики підтримки підприємницьких ініціатив на сільських територіях у 2022–2025 рр. й аргументовано її трансформацію від фрагментарних дотаційних заходів до антикризової й відновлювальної моделі, орієнтованої на збереження економічної активності, зайнятості й людського капіталу громад. Ключову стабілізаційну роль відіграли фінансово-кредитні й грантові інструменти: програма «Доступні кредити 5–7–9 %» у 2022–2024 рр. забезпечила понад 60 тис. кредитів на 237,5 млрд грн, з яких близько 17 % спрямовано в аграрний сектор, а грантові механізми «Робота» активізували мікропідприємництво й самозайнятість у сільській місцевості.

Доведено, що цифровізація доступу до підтримки через Державний аграрний реєстр підвищила прозорість й інклюзивність: у 2022–2024 рр. підтримку отримали понад 95 тис. агровиробників, переважно малі фермерські й сімейні господарства. Важливим доповненням стала міжнародна допомога (понад 500 млн євро у 2022–2024 рр.), спрямована на підтримку малих виробників, кооперації, відновлення переробних потужностей і зайнятості у постраждалих громадах. Установлено зростання ролі органів місцевого самоврядування: у 2024 р. у понад 250 громадах діяли локальні програми підтримки підприємництва й механізми співфінансування. Обґрунтовано доцільність переорієнтації «Доступні кредити 5–7–9 %» і «Робота» на довгострокові інвестиційні драйвери локальної доданої вартості й упровадження моделі «навчання – супровід – інвестиція», як інструменту розширення зайнятості й закріплення людського капіталу.

Узагальнено, що результативність підтримки обмежується нерівномірністю доступу до ресурсів, залежністю частини програм від зовнішнього фінансування та недостатньою орієнтацією на довгострокові ефекти, що потребує інституційного узгодження державних, донорських і місцевих програм у межах єдиної системи стратегічного управління розвитком сільських територій.

Сформовано й апробовано методичний підхід до оцінювання інституційної стійкості органів місцевого самоврядування в умовах воєнних викликів, який поєднує інституційну теорію, концепцію резильєнтності й людиноцентричний підхід. Доведено, що інституційна спроможність місцевої влади визначає здатність громад забезпечувати безперервність соціальних функцій і зберігати людський капітал. Запропоновано багатовимірну систему критеріїв стійкості (фінансовий, кадровий, управлінський, регуляторний, соціальний, інноваційно-цифровий блоки) та порівняльну матрицю оцінювання за 2020–2024 рр., що дає змогу зіставляти довоєнний і воєнний періоди.

Установлено скорочення фінансової автономії (з 65–70 % до 40–45 %), зниження кадрової укомплектованості й зростання регуляторної нестабільності, водночас, зафіксовано підвищення цифровізації управління (з 45 % до 68 % громад) й активізацію партнерських мереж взаємодії. На основі отриманих результатів, визначено інституційні дисбаланси й «точки зростання» (цифрова трансформація, партнерські моделі, інтеграція міжнародної допомоги, посилення самоорганізації) і сформовано пріоритети післявоєнної політики за логікою «відновлення → модернізація → інституційна інтеграція» із застосуванням принципу Build Back Better. Практична цінність підходу полягає у можливості його використання для моніторингу інституційної спроможності громад, обґрунтування управлінських рішень і формування адресних програм підтримки, орієнтованих на збереження та відтворення людського капіталу сільських територій України.

У розділі **«Пріоритетні напрями відтворення людського капіталу сільських територій»** обґрунтовано пріоритетні напрями відтворення людського капіталу сільських територій через визначення стратегічних пріоритетів його розвитку, активізації соціально-економічних інструментів впливу й формування системи інноваційного забезпечення відтворювальних процесів людського капіталу, спрямованої на підвищення стійкості, конкурентоспроможності й довгострокового розвитку сільських громад в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

Обґрунтовано інтегровану концепцію стратегічних пріоритетів відтворення людського капіталу сільських територій України в умовах війни й післявоєнної відбудови, що базується на системному поєднанні інституційних, соціально-інфраструктурних, економічних, цифрових і безпекових механізмів у єдину архітектуру стратегічного управління розвитком територіальних громад. Запропонований підхід виходить за межі фрагментарних секторальних рішень і передбачає формування цілісної політики, спрямованої на збереження, оновлення та довгострокове закріплення людського потенціалу на сільських територіях як ключової умови їхньої стійкості й життєздатності.

Доведено, що в умовах воєнних деструкцій, демографічних втрат, міграційного відтоку й звуження локальних ринків праці людський капітал виступає базовим стратегічним ресурсом розвитку громад, визначаючи їхню економічну активність, інституційну спроможність, соціальну згуртованість й адаптивність до кризових викликів.

У цьому контексті сформульовано п'ять взаємопов'язаних стратегічних напрямів відтворення людського капіталу:

- 1) зміцнення інституційного середовища і якості місцевого врядування;
- 2) модернізація й підвищення доступності соціальної інфраструктури;
- 3) економічна активізація та диверсифікація зайнятості;
- 4) цифрова трансформація сільських територій;
- 5) підвищення соціальної стійкості, безпеки та якості життя населення.

Обґрунтовано, що лише узгоджена реалізація зазначених напрямів забезпечує синергетичний ефект і створює передумови для сталого розвитку громад у післявоєнний період, що концептуально відображено у матриці пріоритетів відтворення людського капіталу.

Розроблено і науково обґрунтовано авторську модель Rural Employment Innovation Loop (REIL), яка формує інноваційну основу стратегічної економічної активізації сільських територій. На відміну від традиційних лінійних інструментів підтримки зайнятості, модель REIL орієнтована на циклічну, самопідсилювальну логіку розвитку, у межах якої створення локальної доданої вартості, розвиток «зелених» робочих місць, молодіжного підприємництва й кооперативно-інвестиційних механізмів взаємодіють як елементи замкненого інноваційного контуру економічного зростання. Доведено, що запровадження REIL сприяє розширенню можливостей зайнятості, зростанню доходів домогосподарств, зниженню міграційних втрат і підвищенню економічної стійкості громад.

Обґрунтовано, що реалізація стратегічних пріоритетів відтворення людського капіталу потребує сучасного інформаційно-аналітичного й методологічного підґрунтя. З огляду на це сформовано підхід до цифрової модернізації громад на основі моделі «Цифровий контур громади 4.0+», що інтегрує цифрову інфраструктуру, людський цифровий капітал, електронне врядування, цифрові освітні й медичні сервіси, а також цифрову агроекономіку як взаємопов'язані компоненти сучасної моделі розвитку сільських територій. Установлено, що цифрова трансформація виконує роль каталізатора оновлення людського капіталу, зменшує просторові й соціальні диспропорції у доступі до послуг і розширює можливості економічної та соціальної мобільності населення.

Поряд із цифровою модернізацією обґрунтовано необхідність інтеграції соціальних, демографічних і безпекових аспектів у стратегічну політику розвитку громад. З цією метою здобувач розробив модель Resilience & Demographic Renewal Framework (RDRF), яка поєднує механізми соціального захисту, психологічної стійкості, інфраструктури безпеки й демографічного відновлення у цілісну систему забезпечення соціальної життєздатності громад. Аргументовано, що поєднання економічних інструментів розвитку з програмами соціальної підтримки, ментального здоров'я, цивільної безпеки й демографічних стимулів є критично важливим для збереження людського потенціалу, а також формування умов повернення населення на сільські території.

Узагальнення результатів дослідження засвідчує, що запропонована інтегрована концепція стратегічних пріоритетів формує методологічну основу переходу сільських територій від ситуативного антикризового реагування до довгострокового стратегічного управління розвитком. Реалізація концепції відповідає логіці післявоєнної трансформації «відновлення – модернізація – інституційна інтеграція» і принципу Build Back Better, забезпечуючи підвищення

інституційної спроможності громад, ефективніше використання ресурсів, розвиток інноваційних форм зайнятості та стійке відтворення людського капіталу.

Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих моделей і підходів органами місцевого самоврядування, регіональними органами влади й інституціями розвитку під час формування стратегій розвитку громад, програм відновлення та проєктів післявоєнної реконструкції, орієнтованих на довгострокове зміцнення людського потенціалу сільських територій України.

В процесі дослідження розвинуто методологічні засади стратегічного планування розвитку людського капіталу сільських громад через інтеграцію ризикоорієнтованого управління, сценарного планування та систем моніторингу й оцінювання результативності публічних політик. Запропонований підхід ґрунтується на поєднанні інституційної теорії, концепції резильєнтності й людиноцентричної парадигми розвитку територій і спрямований на підвищення адаптивності громад до воєнних, соціально-економічних і демографічних викликів. Доведено, що інтеграція управління ризиками й сценарного прогнозування у стратегічне планування забезпечує перехід від реактивних рішень до проактивної політики розвитку людського капіталу, що відображено у модулі «ризиків – сценарії – індикатори».

Обґрунтовано доцільність використання інструментарію інституційного забезпечення розвитку людського капіталу, який поєднує механізми місцевого врядування, партнерські моделі взаємодії держави, бізнесу й громади (PPP, PPDP), створення кризових і стабілізаційних фондів, застосування страхових інструментів, а також програми підготовки та перепідготовки кадрів для реагування на надзвичайні ситуації. Така комбінація формує багаторівневу систему підтримки людського потенціалу, що дає змогу зменшити вразливість громад до шоків, забезпечити безперервність надання соціальних послуг і зберегти базові функції місцевої економіки в умовах воєнних деструкцій.

Розроблено структурно-функціональну модель синергії взаємодії соціально-економічних інструментів розвитку людського капіталу, яка дозволяє ідентифікувати мультиплікативний ефект освітніх, економічних, соціальних, цифрових й інституційних рішень. На відміну від фрагментарних підходів, запропонована модель трактує зазначені інструменти як взаємопов'язані елементи єдиної системи: інвестиції в освіту й професійні компетентності підсилюють результативність економічних стимулів; розвиток соціальної інфраструктури розширює можливості ринку праці; цифрові рішення забезпечують доступність і масштабованість публічних послуг. Обґрунтовано, що саме синергія цих інструментів формує стійкий ефект відтворення людського капіталу.

Особливу увагу автор приділив інтеграції систем моніторингу й оцінювання результативності політик (Monitoring & Evaluation) у стратегічне управління розвитком людського капіталу. Запропоновано застосовувати комплекс показників, які відображають не лише економічні результати (зайнятість, доходи, підприємницьку активність), а також соціальні й інституційні ефекти – доступ до послуг, соціальну згуртованість, інституційну довіру, цифрову включеність і демографічну динаміку. Такий підхід забезпечує доказовість управління, підвищує

прозорість політик і дає змогу коригувати стратегічні рішення відповідно до зміни зовнішніх умов.

У межах дослідження обґрунтовано практичні механізми утримання та повернення населення до сільських громад, що базуються на інтеграції розвитку соціальної інфраструктури, зайнятості, цифрових сервісів і якості життя у єдину систему мотиваційних чинників. Доведено, що рішення щодо проживання та трудової діяльності визначаються не ізольованими економічними стимулами, а сукупністю умов життєдіяльності: доступністю освіти й медицини, можливостями працевлаштування та самозайнятості, цифровою доступністю послуг, рівнем безпеки й соціальної підтримки. Інтеграція цих компонентів у стратегічне планування створює передумови для стабілізації демографічної ситуації та повернення людського потенціалу у громади.

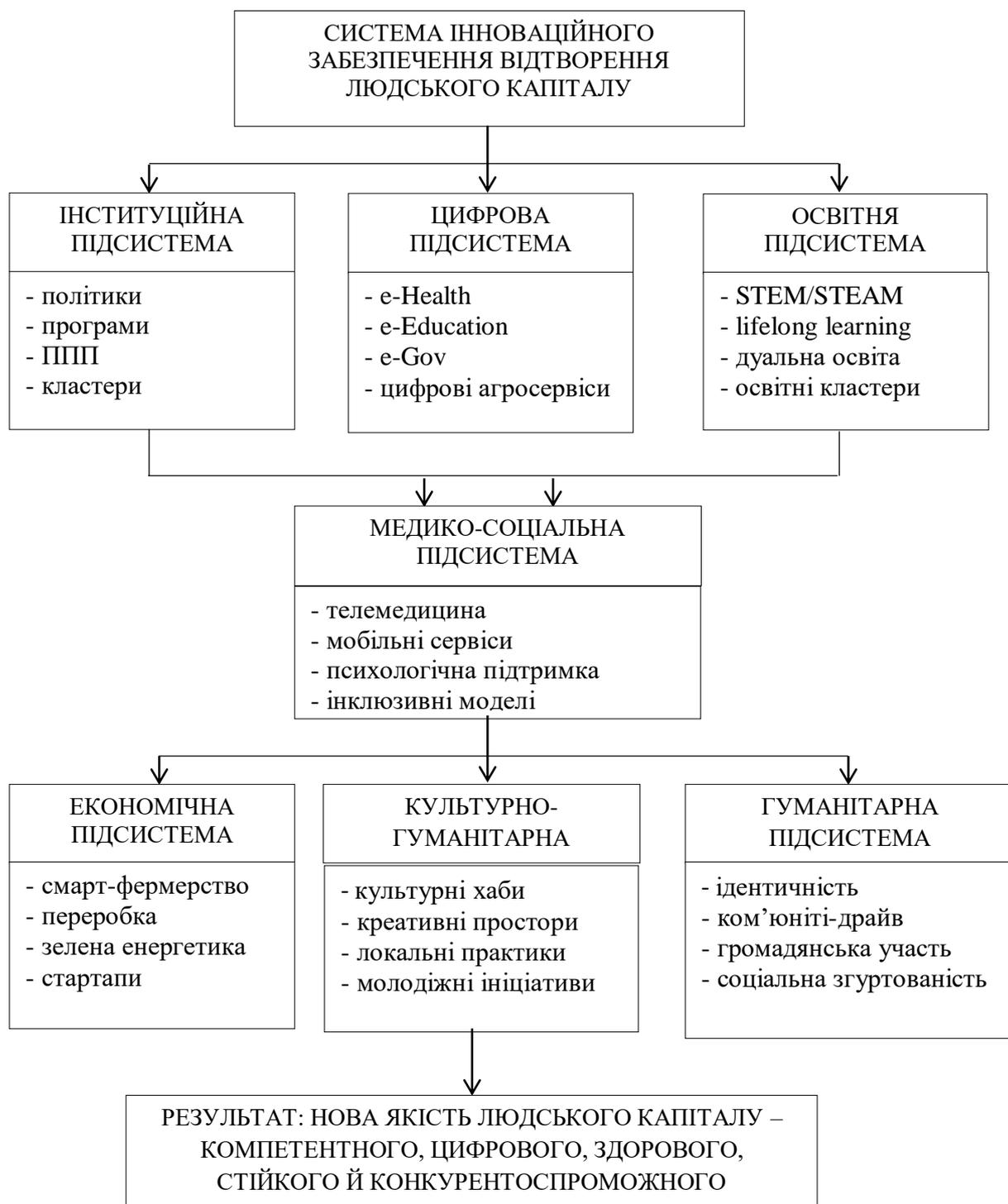
Доведено, що запропонований методологічний підхід трансформує соціально-економічні інструменти з розрізнених заходів підтримки у цілісну систему управління розвитком людського капіталу, орієнтовану на довгостроковий результат. Реалізація такої системи сприяє підвищенню інституційної спроможності територіальних громад, зміцненню їхньої економічної бази, зростанню соціальної стійкості й зменшенню ризиків депопуляції у воєнний і післявоєнний періоди.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих методологічних положень органами місцевого самоврядування, регіональними органами влади й інституціями розвитку під час розроблення стратегій розвитку громад, програм відновлення та проєктів післявоєнної реконструкції, зорієнтованих на збереження й відтворення людського капіталу як ключового чинника сталого розвитку сільських територій України.

Розроблено цілісну багаторівневу систему інноваційного забезпечення відтворювальних процесів людського капіталу сільських територій, що функціонує як інтегрована Human Capital Innovation System і поєднує інституційну, цифрову, освітню, медико-соціальну, економічну й культурно-гуманітарну підсистеми в єдину керовану екосистему розвитку територіальних громад. Запропонований підхід спирається на сучасні теорії людського капіталу, інноваційного розвитку й інституціоналізму, а також орієнтований на забезпечення стійкості громад в умовах війни, демографічних втрат, просторової нерівності й структурної трансформації аграрної економіки (рис. 1).

Обґрунтовано концепцію інновацій як «мультиплікатора стійкості», відповідно до якої інноваційні рішення виконують не лише технологічну, а й соціально-адаптаційну функцію, посилюючи здатність сільських громад зберігати й відтворювати людський потенціал у кризових умовах. Доведено, що інновації у сфері освіти, охорони здоров'я, цифрових сервісів, економічної діяльності й соціальної взаємодії формують нові траєкторії розвитку громад, зменшують соціальну вразливість населення, підтримують зайнятість і підвищують якість життя.

Запропонована система інноваційного забезпечення має ієрархічну побудову й ґрунтується на принципі синергії взаємодії підсистем, у межах якої кожен елемент виконує специфічні функції, водночас підсилюючи інші.

Рис. 1. Інноваційна система відтворення людського капіталу сільських територій

Джерело: власна розробка автора

Інституційна підсистема забезпечує стратегічну координацію, формування політик, розвиток партнерств й управління ресурсами; цифрова підсистема створює технологічний каркас для надання публічних послуг, освіти, медицини й аналітичного супроводу управлінських рішень; освітня підсистема формує компетентності через STEM/STEAM-освіту, навчання упродовж життя, дуальні програми й партнерства «школа – університет – бізнес».

Медико-соціальна підсистема орієнтована на збереження фізичного й психологічного здоров'я населення, інклюзивність і доступність послуг, що набуває особливої ваги в умовах воєнних ризиків і демографічного старіння. Економічна підсистема формує основу зайнятості, підприємництва й інноваційного фермерства через розвиток смарт-технологій, перероблення, зеленої енергетики, кластерів і стартап-екосистем. Культурно-гуманітарна підсистема забезпечує розвиток соціального капіталу, локальної ідентичності, громадянської активності й соціальної згуртованості, посилюючи резильєнтність громад. Виділено ключові інституційні елементи інноваційної системи відтворення людського капіталу: інноваційні офіси громад (Innovation Offices), центри інноваційного розвитку людського капіталу (CIRHC), дорадчо-аналітичні служби нового типу й міжнародно-інституційні партнерства. Доведено, що зазначені елементи забезпечують масштабування інновацій, координацію проєктної діяльності, залучення фінансових та експертних ресурсів, а також підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування.

Особливу увагу приділено цифровому ядру інноваційної системи як чиннику модернізації сільських територій. З'ясовано, що впровадження e-Health, e-Education, e-Governance, цифрової зайнятості, smart-agri рішень й аналітики на основі GIS та Big Data зменшує територіальну ізольованість, підвищує доступність послуг і забезпечує доказове управління розвитком людського капіталу. Цифрова інтегрованість системи створює умови для безперервного моніторингу, оцінювання результативності політик й адаптації управлінських рішень до змін зовнішнього середовища.

Узагальнено, що запропонована Human Capital Innovation System формує нову якість людського капіталу на рівні громади – компетентного, цифрово-орієнтованого, здорового, соціально згуртованого й стійкого до криз. Обґрунтовано, що реалізація цієї системи забезпечує перехід від фрагментарних інноваційних ініціатив до цілісної інноваційної екосистеми, здатної підтримувати довгостроковий розвиток, зменшувати міграційний відтік і створювати умови для повернення населення

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі органами місцевого самоврядування, регіональними органами влади, інституціями розвитку й міжнародними партнерами під час формування стратегій розвитку громад, програм післявоєнного відновлення та проєктів модернізації сільських територій. Запропонована система узгоджується з підходами OECD, FAO, World Bank і Європейського Союзу й створює методологічне підґрунтя для інтеграції українських сільських територій у європейський та глобальний інноваційний простір.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення складної наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретичних, методологічних, методичних і прикладних положень функціонування організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій. Узагальнення отриманих у процесі дослідження результатів дало змогу сформулювати основні висновки:

1. Сформульовано концептуальний підхід до відтворення людського капіталу сільських територій як цілісного, безперервного відтворювального процесу в системі народного господарства, що формується на основі взаємодії демографічних, соціально-економічних й інституційних чинників, а також охоплює етапи формування, використання, збереження та розвитку людського потенціалу. Доведено, що узгодженість демографічної динаміки, рівня соціально-економічного розвитку й ефективності інституційного середовища визначає якісні характеристики людського капіталу, його відтворювальну спроможність і стійкість сільських територій, а також їхню роль у забезпеченні продовольчої безпеки, розвитку аграрного сектору економіки й соціально-економічної стабільності держави в умовах структурних трансформацій і кризових викликів. Запропонований підхід створює теоретико-методологічне підґрунтя для формування комплексної державної та місцевої політики розвитку людського капіталу сільських територій на засадах стійкості, резильєнтності й інституційної узгодженості.

2. Поглиблено наукове тлумачення категорії «людський капітал сільських територій» через її трактування як багатокomпонентної соціально-економічної системи, що інтегрує освітньо-професійні й медико-демографічні характеристики населення із соціальним, культурним й інституційним вимірами, роль яких проявляється у формуванні продуктивності праці, забезпеченні територіального розвитку, а також підвищенні стійкості й адаптивної спроможності сільських громад в умовах структурних і кризових трансформацій. Такий підхід дає змогу комплексно оцінювати потенціал сільських територій і обґрунтовувати управлінські рішення щодо відтворення людського капіталу з урахуванням багаторівневої взаємодії економічних, соціальних й інституційних чинників. Запропоноване тлумачення розширює теоретико-методологічні засади дослідження людського капіталу, а також створює основу для розроблення інтегрованих стратегій розвитку сільських територій у контексті децентралізації та післякризового відновлення.

3. Аргументовано інституційний підхід до державного регулювання відтворення людського капіталу сільських територій, який передбачає трансформацію від патерналістської до партнерської моделі управління, заснованої на скоординованій взаємодії держави, територіальних громад, бізнесу й інститутів громадянського суспільства з метою підвищення ефективності використання ресурсів, посилення відповідальності суб'єктів і забезпечення стійкого розвитку сільських територій. Реалізація такого підходу сприяє підвищенню інституційної спроможності громад, залученню приватних і соціальних інвестицій у розвиток людського потенціалу й зміцненню адаптивності сільських територій в умовах децентралізації й кризових викликів. Водночас партнерська модель управління створює передумови для більш прозорого розподілу повноважень і ресурсів, підвищення якості публічних послуг і довгострокового відтворення людського капіталу на локальному рівні.

4. Розроблено екосистемну багаторівневу модель відтворення людського капіталу територіальної громади в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення, що охоплює ядровий, операційний і стратегічний рівні й пояснює

механізми адаптації, безперервності й відновлення людського потенціалу на основі скоординованої взаємодії територіальної громади, інституцій, держави та міжнародних партнерів з урахуванням кризових ризиків, обмеженості ресурсів і потреб довгострокової соціально-економічної стійкості. Модель дає змогу ідентифікувати критичні точки втручання на кожному рівні управління та узгодити короткострокові антикризові заходи з довгостроковими цілями розвитку людського капіталу. Її використання створює методичне підґрунтя для формування програм відновлення громад, орієнтованих на підвищення резильєнтності, соціальної згуртованості й конкурентоспроможності сільських територій.

5. Обґрунтовано доцільність використання інструментарію оцінювання людського капіталу сільських територій через розроблення комбінованої методики, яка поєднує статистичні та індексні розрахунки, просторовий (ГІС) аналіз, соціологічні й експертні методи, що дає змогу комплексно відображати як кількісні параметри, так і якісні детермінанти розвитку людського капіталу в територіальних громадах. Запропонований інструментарій забезпечує підвищення аналітичної обґрунтованості управлінських рішень на рівні громад і регіонів, а також дозволяє ідентифікувати просторові диспропорції та критичні зони втрати людського потенціалу. Його застосування створює методичні передумови для моніторингу динаміки відтворення людського капіталу й оцінювання результативності державних і місцевих програм розвитку сільських територій.

6. Запропоновано принципovu основу оцінювання людського капіталу сільських територій через уточнення принципів комплексності, динамічності, просторовості й адаптивності та їхньої прикладної інтерпретації для умов воєнного стану й післявоєнного відновлення, що передбачає систематизацію методів оцінювання через їхнє групування на п'ять взаємодоповнювальних груп (статистичні, індексні, економетричні, експертні, соціологічні) з визначенням меж застосовності для сільських територій, а також формування інформаційного забезпечення оцінювання людського капіталу на основі мультиджерельної системи даних, що поєднує національні, міжнародні й локальні інформаційні ресурси. Розроблена методологічна конструкція підвищує аналітичну точність оцінок, забезпечує порівнюваність результатів між громадами й створює методичні передумови для обґрунтування управлінських рішень у сфері відтворення людського капіталу.

7. Виконано ідентифікацію ролі сільського населення як базового елемента людського капіталу аграрного сектору економіки. обґрунтовано його стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки й соціально-економічної стійкості держави в умовах війни й післявоєнного відновлення, а також поглиблено підходи до аналізу міграційних процесів у сільській місцевості через трактування масової вимушеної міграції як чинника довгострокового звуження репродуктивної та трудової бази села, що формує стійкі демографічні й економічні ризики для розвитку сільських територій, а не як короткостроковий демографічний шок; зокрема, за даними Державної служби статистики України й оцінками міжнародних організацій, у 2022–2024 рр. чисельність сільського населення скоротилася орієнтовно на 8–10 %, рівень економічної активності в сільській місцевості знизився більш ніж на 12 %, а міграційні втрати працездатного

населення у низці регіонів перевищили 15 %, що підтверджує довгостроковий характер негативних змін у відтворенні людського капіталу.

8. Доведено вплив співвідношення формальної та неформальної зайнятості у сільській місцевості на рівень соціального захисту населення, пенсійні перспективи й довгострокову якість людського капіталу, а також поглиблено наукові уявлення про фриланс і дистанційну зайнятість у сільських територіях як нові форми формальної самозайнятості й інструменти збереження людського потенціалу за умови належної цифрової й інституційної підтримки. У 2022–2024 рр. частка неформально зайнятих у сільській місцевості перевищувала 35–40 %, тоді як поширення дистанційної зайнятості й самозайнятості з використанням цифрових платформ забезпечило зростання доходів і збереження економічної активності для 10–15 % працездатного сільського населення, що підтверджує потенціал цифрових форм зайнятості для підвищення стійкості людського капіталу сільських територій. Це свідчить про необхідність інтеграції політик формалізації зайнятості й розвитку цифрової інфраструктури у стратегії відтворення людського капіталу сільських громад.

9. З'ясовано положення про визначальну роль соціальної, соціально-культурної, транспортної та цифрової інфраструктури у відтворенні людського капіталу сільських територій, довівши, що деградація мережі закладів освіти, культури й спорту, обмежена транспортна доступність і нерівномірний розвиток цифрової інфраструктури призводять до зниження якості життя населення, погіршення доступу до базових соціальних послуг і посилення міграційного відтоку, передусім молоді й працездатних груп. Зокрема, у 2022–2024 рр. понад 30 % сільських населених пунктів характеризувалися обмеженим доступом до регулярного транспортного сполучення, близько 35–40 % – до швидкісного інтернету, а мережа соціально-культурних закладів у сільській місцевості скоротилася більш ніж на 20 %, що статистично підтверджує інфраструктурну детермінованість міграційних процесів і втрат людського капіталу. Виходячи з цього, сформульовано концептуальні орієнтири державної політики відтворення людського капіталу сільських територій в умовах воєнних викликів, які передбачають комплексне поєднання економічної підтримки аграрного сектору, розвитку соціальної та інфраструктурної бази, розширення цифрових можливостей і трансформації соціально-культурних закладів у багатофункціональні центри громад як інструменту підвищення соціальної інтеграції, освітньої активності й збереження людського потенціалу.

10. В умовах воєнних викликів встановлено, що збереження фінансової самостійності сільських громад сприяє підвищенню їхньої адаптивності й спроможності виконувати базові соціальні функції: у 2022–2023 рр. частка власних доходів у бюджетах сільських громад залишалася стабільно високою і становила 70,7–71,9 %, що засвідчує стійкість децентралізаційної моделі навіть за умов централізації оборонних видатків. Водночас ідентифіковано посилення територіальної фінансової диференціації: розрив доходів сільських громад на одного мешканця між фінансово спроможними й депресивними регіонами у 2022 р. досягав понад дворазового рівня (зокрема, 11470 грн у Київській області проти 5280 грн у Херсонській), що обмежує рівність доступу населення до освітніх

і медичних послуг. Динаміка інтегрального індексу людського капіталу сільських територій (ІЛКСТ), який знизився з 0,51 у 2021 р. до 0,49 у 2022 р. із частковим відновленням до 0,505 у 2023 р., підтверджує загалом позитивний, але структурно нерівномірний вплив бюджетної політики на відтворення людського капіталу й актуалізує необхідність подальшого вдосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання у післявоєнний період.

11. Аргументовано доцільність переорієнтації програм пільгового кредитування «5–7–9 %» і грантових механізмів «ЄРобота» з антикризових інструментів на довгострокові інвестиційні драйвери формування локальної доданої вартості на рівні територіальних громад, що засвідчує зростання ролі органів місцевого самоврядування у стимулюванні підприємницької активності через створення фондів підтримки підприємництва на засадах державно-приватного партнерства. Такий підхід формує фінансову основу для розвитку підприємницьких компетентностей сільського населення на базі інтегрованої моделі «навчання – супровід – інвестиція». Її реалізація сприяє підвищенню стійкості місцевої економіки, розширенню зайнятості й закріпленню людського капіталу в межах територіальних громад.

12. Сформовано методичний підхід до оцінювання інституційної стійкості органів місцевого самоврядування в умовах війни, що ґрунтується на багатовимірній систематизації фінансових, кадрових, управлінських, регуляторних, соціальних й інноваційних критеріїв із відображенням їхньої динаміки у 2020–2024 рр. у вигляді порівняльної матриці. Застосування запропонованого підходу дало змогу ідентифікувати інституційні дисбаланси й адаптивні резерви спроможності територіальних громад і на цій основі визначити пріоритети післявоєнної політики розвитку людського капіталу за логікою «відновлення → модернізація → інституційна інтеграція» з урахуванням принципу *Build Back Better* у трансформації соціальної інфраструктури й управлінських практик як інструменту зміцнення довгострокової стійкості громад і їхньої здатності до відтворення людського капіталу.

13. Виокремлено інтегровану концепцію стратегічних пріоритетів відтворення людського капіталу сільських територій України в умовах війни й післявоєнної відбудови, яка поєднує інституційні, соціально-інфраструктурні, економічні, цифрові й безпекові механізми у єдину систему стратегічного управління розвитком громад на основі авторської моделі *Rural Employment Innovation Loop (REIL)*, спрямованої на перехід від лінійних інструментів підтримки до циклічної інноваційної системи зайнятості, формування локальної доданої вартості, розвитку «зелених» робочих місць, молодіжного підприємництва й кооперативно-інвестиційного масштабування. Інформаційно-аналітичну основу реалізації цієї концепції формують системні моделі цифрової модернізації «Цифровий контур громади 4.0+» і соціальної стійкості, а також демографічного відновлення *Resilience & Demographic Renewal Framework (RDRF)*, які комплексно інтегрують цифрову інфраструктуру, людський цифровий капітал, електронне врядування, цифрову агроекономіку, соціальний захист, психологічну стійкість і безпекову інфраструктуру як методологічне підґрунтя оновлення та довгострокового відтворення людського капіталу сільських територій у воєнний і

післявоєнний періоди.

14. Розвинуто методологічні засади стратегічного планування розвитку людського капіталу сільських громад через інтеграцію ризик-орієнтованого управління, сценарного планування та систем моніторингу й оцінювання результативності політик із використанням інструментарію інституційного забезпечення розвитку людського капіталу, що поєднує механізми місцевого врядування, партнерські моделі (PPP, PPDP), кризові фонди, страхові інструменти й програми підготовки кадрів для реагування на надзвичайні ситуації. Запропоновано структурно-функціональну модель синергії взаємодії інструментів розвитку, яка дає змогу ідентифікувати мультиплікативний ефект освітніх, економічних, соціальних, цифрових й інституційних рішень, а також обґрунтовано практичні механізми утримання й повернення населення до сільських громад через інтеграцію соціальної інфраструктури, зайнятості, цифрових сервісів і якості життя у єдину систему мотиваційних чинників.

15. Розроблено цілісну багаторівневу систему інноваційного забезпечення відтворювальних процесів людського капіталу сільських територій, що функціонує як інтегрована *Human Capital Innovation System*, поєднує інституційну, цифрову, освітню, медико-соціальну, економічну й культурно-гуманітарну підсистеми в єдину керовану екосистему розвитку територіальної громади, а також обґрунтовує концепцію інновацій як «мультиплікатора стійкості», доводячи, що інноваційні рішення виконують не лише технологічну, а й соціально-адаптаційну функцію, посилюючи здатність громад до збереження й відтворення людського потенціалу в умовах війни, демографічних втрат і просторової нерівності. Запропонована модель інноваційної системи відтворення людського капіталу сільських територій, яка відображає ієрархію підсистем, їхні функціональні взаємозв'язки й синергетичний ефект формування нової якості людського капіталу на рівні громади, базовими елементами якої визначено інноваційні офіси громад (Innovation Offices), центри інноваційного розвитку людського капіталу (CIRHC), дорадчо-аналітичні служби нового типу й міжнародно-інституційні партнерства як інструменти масштабування інновацій і підвищення стійкості розвитку сільських територій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Furman I., Germaniuk N., Hontaruk Y., Mazur A., Pidvalna O., Krasnyak O., Kubai O., Kvaterniuk A., Lohosha R., Semchuk I., Mazur K., Kolesnyk T., Babyna O., Babyn I., Pronko L., Harbar Z., Skichko N. Management of enterprises of the agro-industrial complex of the economy in the conditions of globalization transformations: Monograph. Boston: Primedia eLaunch, 2021. 354 p. DOI: 10.46299/978-1-68564-5106 (16,1 друк. арк. – особистий внесок – розроблено рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК через упровадження інноваційних моделей управління – 0,95 друк. арк.).

2. Pronko L., Bereziuk S. Theoretical aspects of efficiency of management activity of administrative service. In: *Scientific and practical principles of development of*

territorial communities in the conditions of decentralization of power: Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2022. P. 116-148. DOI: 10.46299/979-8-88680-820-9.6 (1,9 друк. арк. – особистий внесок – розроблено концепцію «людиноцентричності» в системі управління адмінпослугами – 0,95 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Pronko L., Kolesnik T. Decentralization of public and local authorities in Ukraine. *Baltic Journal of Economics Studies*. 2016. Vol. 2 (1). P. 96-100. DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-1-96-100 (Web of Science Core Collection) (0,22 друк. арк. – особистий внесок – проведена оцінка ролі інтелектуального капіталу територіальних громад у забезпеченні фінансової незалежності – 0,11 друк. арк.).

2. Pronko L., Kolesnik T., Samborska O. Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralization in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (2). P. 184-190. DOI: 10.30525/2256-0742/2018-4-2-184-190 (Web of Science Core Collection) (0,3 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтована роль професійного менеджменту в забезпеченні фінансової та організаційної автономії громад – 0,1 друк. арк.).

3. Pronko L., Kolesnik T., Samborska O. Ukraine Dairy Market: State and Prospects of Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9 (1). P. 243-252. DOI: 10.14207/ejsd.2020.v9n1p243 (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,45 друк. арк. – особистий внесок – досліджено мотиваційні механізми для молодих фахівців в аграрному секторі економіки та їхній вплив на продуктивність сектору – 0,15 друк. арк.).

4. Pronko L., Furman I., Kucher A., Gontaruk Y. Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9 (1). P. 364-379. DOI: 10.14207/ejsd.2020.v9n1p364 (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,72 друк. арк. – особистий внесок – досліджено вплив державної підтримки на збереження людського капіталу в сільській місцевості та проведений аналіз програм підтримки молодих фермерів – 0,18 друк. арк.).

5. Bereziuk S., Pronko L., Samborska O. The Phenomenon of Political Power in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9 (2). P. 488-500. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p488> (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,72 друк. арк. – особистий внесок – досліджено вплив політичної влади на діяльність територіальних громад у сільській місцевості – 0,18 друк. арк.).

6. Pronko L., Kolesnik T., Samborska O. Essence and Concept of Capitalization of Enterprises its Types and Methods of Evaluation. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10 (1). P. 551-560. DOI: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p551 (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,45 друк. арк. – особистий внесок – розроблено підходи до оцінки «нематеріальної капіталізації», де ключовим активом виступає інтелектуальна власність та компетенції персоналу –

0,15 друк. арк.).

7. Patyka N., Khodakivska O., Pronko L., Kolesnyk T., Klymchuk O., Kamenschuk B., Zayed N. Approaches To Evaluation Of The Agriculture Competitiveness Level: Empirical Evidence in Ukraine. *Academy of Strategic Management Journal*. 2021. Vol. 20 (1). P. 1-15. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Approaches-to-evaluation-of-the-agriculture-competitiveness-level-empirical-evidence-in-Ukraine-1939-6104-20-1-703.pdf>. (Scopus) (0,7 друк. арк. – особистий внесок – розроблено індикатори соціальної складової конкурентоспроможності, зокрема рівня добробуту та якості життя сільського населення як основи для збереження трудового ресурсу – 0,2 друк. арк.).

8. Pryshliak N., Pronko L., Mazur K., Palamarenko Ya. The development of the state strategy for biofuel production from agrobiomass in Ukraine. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*. 2022. Vol. 25 (2). P. 163–178. DOI: 10.33223/epj/150091 (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,7 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтовано необхідність формування нових професійних кваліфікацій для фахівців агроенергетичного сектору – 0,2 друк. арк.).

9. Lohosha R., Prylutskyi A., Pronko L., Kolesnyk T. Organization of the System of Internal Marketing and Marketing of Interaction of Agricultural Enterprises for the Production of Biodiesel Based on Value Chain Analysis. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2023. Vol. 14, № 3. P. 823-841. DOI: 10.14505/jemt.v14.3(67).21 (Scopus) (0,9 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтовано роль довіри та довгострокових відносин між учасниками ланцюга цінності, проведений аналіз інтелектуального капіталу, як основи для побудови партнерських мереж у сфері «зеленої» енергетики – 0,22 друк. арк.).

10. Pysarenko V., Pronko L., Pidvalna O., Lozhachevska O., Fastovets N., Ramos O.R. Marketing management of the bioeconomic potential of enterprises and the quality of their innovative products in the post-war recovery strategy. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 6, Issue 59. P. 648-664. DOI: 10.55643/fcaptr.6.59.2024.4637 (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,8 друк. арк. – особистий внесок – досліджено потреби у перепідготовці кадрів для роботи з високотехнологічними біопродуктами – 0,22 друк. арк.).

11. Pronko L., Puzyrova P., Sobchyshyn V., Varava L., Zakharov D., Vynogradova O. Innovative management of labour potential in the digitalization system of financial and economic security of the smart economy. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2025. Vol. 1, Issue 60. P. 554-569. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.1.60.2025.4694> (Scopus/Web of Science Core Collection) (0,8 друк. арк. – особистий внесок – досліджено потреби у перепідготовці кадрів для роботи з високотехнологічними продуктами – 0,22 друк. арк.).

12. Lohosha R., Lutkovska S., Pidvalna O., Pronko L., Kolesnyk T. Ecological optimisation of vegetable production as a factor of the industry capitalisation. *Agricultural and Resource Economics-International Scientific E-Journal*. 2025. Vol. 11, Issue 1. P. 74-101. DOI: 10.51599/are.2025.11.01.03 (Scopus/Web of Science Core

Collection) (1,27 друк. арк. – особистий внесок – досліджено вплив екологічних стандартів на розвиток сільських територій – 0,26 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Пронько Л.М. Становлення та розвиток місцевої влади в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 3 (7). С. 88-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_3_10 (0,33 друк. арк.).

2. Пронько Л.М. Система оцінки факторів впливу на ефективність використання власності в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 445-453. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/74.pdf (0,82 друк. арк.).

3. Колесник Т.В. Пронько Л.М. Ефективність використання власності в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 6 (22). С. 52–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2017_6_6 (0,82 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтовано теоретичні засади реалізації відносин власності через менеджмент та досліджено роль управлінського капіталу в забезпеченні цільового та раціонального використання майна аграрних підприємств у сільській місцевості – 0,41 друк. арк.).

4. Пронько Л.М. Інструменти розвитку малого підприємництва в сільській місцевості Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 5 (33). С. 64–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2018-5-7 (0,45 друк. арк.).

5. Фурман І. В., Пронько Л. М. Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 85–95. DOI: 10.32317/2221-1055.201911085. (0,5 друк. арк. – особистий внесок – розроблено рекомендації щодо фінансування освітньо-консультаційних програм (extension services) як форми інвестицій у людський капітал агровиробників. – 0,25 друк. арк.).

6. Пронько Л. М., Кулик Н. М. Напрями реалізації державної підтримки аграрного сектору економіки в ринкових умовах господарювання. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1 (41). С. 23–32. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-1-1-2 (0,5 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтування стратегічних напрямів держпідтримки як засобу підвищення якості людського капіталу в сільській місцевості. – 0,25 друк. арк.).

7. Пронько Л.М., Гонтарук Я.В., Ревкова А.В. Дослідження стану розвитку фермерства в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48, Ч. 1. С. 155–165. DOI: 10.32843/bses.48-25 (0,6 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтовано значення фермерських господарств як базових осередків формування людського капіталу в сільській місцевості – 0,2 друк. арк.).

8. Самборська О.Ю., Колесник Т.В. Пронько Л.М. Дослідження економічного розвитку підприємств Вінницької області у контексті активізації виробничої діяльності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання*

науки та практики. 2021. № 2 (56). С. 63–79. DOI: 10.37128/2411-4413-2021-2-5 (0,78 друк. арк. – особистий внесок – досліджено стан промислового та аграрного секторів Вінницької області та визначено роль професійно-технічної підготовки кадрів як базису для нарощування обсягів виробництва – 0,26 друк. арк.).

9. Самборська О. Ю., Колесник Т.В., Пронько Л.М. Ретроспектива дефініції сутності людського капіталу і його змісту. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5–6 (88). С. 43-50. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.6 (0,36 друк. арк. – особистий внесок – досліджено стан промислового та аграрного секторів Вінницької області та визначено роль професійно-технічної підготовки кадрів як базису для нарощування обсягів виробництва – 0,12 друк. арк.).

10. Пронько Л.М. Особливості відтворення людського капіталу сільських територій. *Продовольчі ресурси*. 2022. Т. 10. № 18. С. 266–275. DOI: 10.31073/foodresources2022-18-26 (0,5 друк. арк.).

11. Пронько Л.М. Соціальна політика об'єднаних територіальних громад як засіб відтворення людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. Вип. 1-2. С. 74–81. DOI: 10.36742/2410-0919-2022-1-8 (0,4 друк. арк.).

12. Пронько Л.М. Організаційні особливості формування людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. Вип. 3–4. С. 61–70. DOI: 10.36742/2410-0919-2022-2-6 (0,45 друк. арк.).

13. Березюк С.В., Пронько Л.М., Годя О.О. Основні чинники формування поведінки людини у суспільстві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 4 (66). С. 94–109. DOI: 10.37128/2411-4413-2023-4-7 (0,75 друк. арк. – особистий внесок – досліджено вплив суспільних норм, традицій та цінностей на формування індивідуальної траєкторії розвитку особистості – 0,25 друк. арк.).

14. Пронько Л.М., Затайдух К.Ю., Чорний Я.І. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-59-65 (0,9 друк. арк. – особистий внесок – розроблено рекомендації щодо залучення людського потенціалу до інноваційних проєктів та стимулювання місцевого підприємництва – 0,3 друк. арк.).

15. Berezyuk S., Bereziuk Yu., Pronko L. Factors of formation of human behavior in society. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 63. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4148/4082> DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-72 (1,02 друк. арк. – особистий внесок – обґрунтовано вплив поведінкових факторів на формування професійної ідентичності – 0,34 друк. арк.).

16. Пронько Л.М., Колесник Т.В., Гуцол М.В. Вплив децентралізації на ефективність управління в об'єднаних територіальних громадах України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-65-62 (0,96 друк. арк. – особистий внесок – проведена оцінка фінансової автономії ТГ та її кореляції з показниками соціально-економічного розвитку – 0,32 друк. арк.).

17. Лутковська С.М., Пронько Л.М., Колесник Т.В., Підвальна О.Г. Розвиток

місцевого самоврядування в системі управління змінами. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 8 (278). С. 214–234. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-278-214-234 (1,0 друк. арк. – особистий внесок – розроблено алгоритми системного управління змінами на місцевому рівні– 0,25 друк. арк.).

18. Пронько Л.М., Ревкова А.В., Затайдух К.Ю. Стратегічне планування збалансованого розвитку сільських територій: еколого-економічні індикатори та моделі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 20. С. 143–149. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.20.143 (0,4 друк. арк. – особистий внесок – проведений аналіз впливу соціальних індикаторів (якість життя, рівень освіти) на загальний індекс розвитку – 0,2 друк. арк.).

19. Пронько Л.М., Токарчук Д.М., Березюк Ю.Б. Соціальна відповідальність політикуму як основа ефективності публічного управління. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2024. № 3 (69). С. 162–177. DOI: 10.37128/2411-4413-2024-3-10 (0,78 друк. арк. – особистий внесок – досліджено механізми реалізації соціально відповідальної політики в умовах воєнного стану – 0,26 друк. арк.).

20. Пронько Л. Людський капітал сільських територій як об'єкт економічного відтворення: інституційний та управлінський вимір. *Економічний аналіз*. 2025. № 3. С. 650–658. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2025.03.650> (0,82 друк. арк.)

21. Пронько Л. Організаційно-економічні основи управління процесами відтворення людського капіталу сільської місцевості. *Економічний аналіз*. 2025. № 4. С. 522-530. DOI: <https://doi.org/10.35775/econa2025.04.354> (0,9 друк. арк.)

22. Пронько Л. Рівень життя сільського населення як фактор відтворення людського капіталу. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2025. Випуск 3–4. С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2025.03-04.112> (0,57 друк. арк.).

23. Пронько Л. Мотиваційні механізми закріплення людського капіталу на сільських територіях. *Інноваційна економіка*. 2025. № 4 (104). С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2025.4.5> (0,75 друк. арк.).

Тези наукових доповідей:

1. Пронько Л.М. Децентралізація влади та початок реформування місцевого самоврядування в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи». 12-13 лютого 2016 р. м. Ужгород. С. 34-38. URL: https://fk.vntu.edu.ua/images/documents/ujgorod_2016_2.pdf (0,2 друк. арк.).

2. Пронько Л.М. Оцінка вартості землі за методами капіталізації. Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції 29-29 квітня 2016 року. С. 91-95. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?id=41275> (0,22 друк. арк.).

3. Пронько Л.М. Особливості вдосконалення системи професійного навчання у сфері публічного управління та адміністрування. Proceedings of the scientific and

pedagogical internship (October 2 – November 12, 2023, Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia, 2023. P. 159-163. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/card.php?id=41274> (0,25 друк. арк.).

4. Пронько Л.М. Особливості децентралізації публічної влади в Україні. Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 10.11.2018 р.): у 8 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 7. С. 31-33. URL: https://drive.google.com/uc?export=download&confirm=no_antivirus&id=1O72K9IYNkqwhzFsjCSIKmKufBZhrn3eN (0,2 друк. арк.).

5. Пронько Л. М., Токар К. С. Економічний зміст маркетингової концепції управління. Актуальні проблеми економіки, фінансів та права: досвід та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 3.11.2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 28-30. URL: https://drive.google.com/uc?export=download&confirm=no_antivirus&id=1RZJwEr1ME7FNvRExLtc9zhtmLsOJ3T6y (0,2 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Пронько Л. М. Організаційно-економічний механізм відтворення людського капіталу сільських територій. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2026.

Дисертаційна робота є фундаментальним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальну наукову проблему розробки теоретико-методологічних засад та прикладного інструментарію функціонування організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу сільських територій у складних умовах поствоєнного відновлення національної економіки. Актуальність наукового пошуку зумовлена необхідністю подолання деструктивних наслідків воєнної агресії, системної трансформації аграрного сектору та забезпечення соціально-економічної стійкості сільських громад через капіталізацію їх головного ресурсу – людини.

Теоретичне значення дисертації базується на поглибленні концептуального апарату теорії людського капіталу в контексті національного господарства. Авторкою аргументовано, що відтворення людського капіталу сільських територій слід розглядати не просто як процес відновлення чисельності трудових ресурсів, а як складну, динамічну систему накопичення, збереження, адаптації та розширеної капіталізації знань, навичок і здоров'я населення. У роботі доведено, що в умовах екзогенних шоків класична логіка відтворення має бути доповнена логікою розширеного відтворення, яка передбачає активну трансформацію якісних характеристик робочої сили відповідно до вимог інноваційної економіки.

Методологічну новизну дослідження становить розробка авторського багаторівневого підходу до оцінювання стану та динаміки людського капіталу на рівні територіальних громад. Запропонований інтегральний індекс людського

капіталу територіальних громад (ІЛК-ТГ) базується на синтезі чотирьох ключових суб'індексів: демографічної резильєнтності, освітньо-інтелектуального потенціалу, цифрової готовності та інфраструктурної забезпеченості. Такий методичний інструментарій дозволяє ідентифікувати «відтворювальні розриви» та виявляти приховані резерви розвитку громад, що є критично важливим для формування адресних програм відновлення.

У дисертації здійснено ґрунтовний аналіз сучасного стану відтворення людського капіталу сільських територій України. Виявлено, що ключовим лімітуючим фактором виступає рівень життя населення, який автор розглядає як фундамент відтворювального циклу. Встановлено, що критичне падіння реальних доходів сільських домогосподарств, високий рівень неформальної зайнятості та територіальна ізольованість від якісних соціальних послуг створюють умови для деградації людського потенціалу. Авторка доводить, що за низького рівня життя процеси відтворення звужуються до фази простого фізичного виживання, що унеможливує інвестування в освіту та професійний розвиток, тим самим консервуючи бідність і стимулюючи міграційний відтік найбільш перспективних кадрів.

Особливу увагу в роботі приділено обґрунтуванню сутності організаційно-економічного механізму відтворення людського капіталу. Авторська концепція базується на інтеграції ринкових стимулів, державного регулювання та громадського контролю в межах єдиної системи. Ключовою ланкою цього механізму визначено модель «Трикутник партнерства», де держава забезпечує інституційне середовище та гарантії безпеки, територіальні громади створюють інфраструктурні умови для самореалізації, а агробізнес виступає як основний інвестор у якість трудових ресурсів. Такий підхід дозволяє синхронізувати інтереси всіх стейкхолдерів та забезпечити ефект синергії у розвитку сільського простору.

Прикладна значущість результатів дисертації полягає у розробці конкретних стратегічних напрямів та інструментів реанімації людського капіталу. Авторкою запропоновано впровадження механізмів цифрової трансформації сільських територій через створення мережі освітньо-професійних хабів, що дозволить диверсифікувати зайнятість та залучити молодь до високотехнологічних секторів економіки без зміни місця проживання. Важливе місце посідають рекомендації щодо розвитку дуальної освіти та програм безперервного навчання, які адаптовані до потреб смарт-спеціалізації регіонів. Також розроблено заходи щодо стимулювання «зворотної міграції», які включають не лише економічні преференції, а й створення інклюзивного та безпечного соціального середовища, що відповідає європейським стандартам якості життя.

У роботі детально досліджено вплив цифрового розриву на процеси відтворення та запропоновано шляхи його подолання через розвиток цифрових компетенцій сільського населення. Доведено, що цифровізація є не лише інструментом підвищення ефективності агровиробництва, а й потужним фактором соціальної інклюзії, що забезпечує доступ до глобальних ринків знань та капіталу. Авторські пропозиції щодо формування «цифрових громад» дозволяють змінити парадигму розвитку села з суто аграрної на багатофункціональну, де людський капітал стає драйвером інноваційних перетворень.

Резюмуючи, дисертація Пронько Л. М. пропонує комплексне бачення розв'язання проблеми відтворення людського капіталу, переходячи від теоретичних узагальнень до практичних алгоритмів управління національним господарством. Сформульовані в роботі висновки та рекомендації мають високу прогностичну цінність і можуть бути використані при розробці Державної стратегії регіонального розвитку, програм післявоєнного відновлення територій та планів модернізації аграрної політики України. Робота відкриває нові перспективи для наукових досліджень у напрямі забезпечення інтелектуально-кадрового суверенітету держави та підвищення якості життя сільського населення як ключової умови євроінтеграційного поступу.

Ключові слова: людський капітал, сільські території, організаційно-економічний механізм, відтворення, рівень життя, територіальні громади, поствоєнне відновлення, стратегічне управління, аграрний сектор, цифрова трансформація, трикутник партнерства, інтегральне оцінювання, якість життя.

SUMMARY

Pronko L. M. Organizational and economic mechanism of reproduction of human capital of rural areas. – Manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.03 – Economics and Management of the National Economy. – Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, 2026.

The dissertation is a fundamental scientific research, which solves the current scientific problem of developing theoretical and methodological principles and applied tools for the functioning of the organizational and economic mechanism of reproduction of human capital of rural areas in the difficult conditions of post-war restoration of the national economy. The relevance of scientific research is due to the need to overcome the destructive consequences of military aggression, systemic transformation of the agrarian sector and ensuring the socio-economic stability of rural communities through the capitalization of their main resource – people.

The theoretical significance of the dissertation is based on the deepening of the conceptual apparatus of the theory of human capital in the context of the national economy. The author argues that the reproduction of human capital in rural areas should be considered not simply as a process of restoring the number of labor resources, but as a complex, dynamic system of accumulation, preservation, adaptation and expanded capitalization of knowledge, skills and health of the population. The work proves that in conditions of exogenous shocks, the classical logic of reproduction should be supplemented by the logic of expanded reproduction, which involves the active transformation of the qualitative characteristics of the workforce in accordance with the requirements of the innovative economy. The methodological novelty of the study is the development of the author's multi-level approach to assessing the state and dynamics of human capital at the level of territorial communities. The proposed integral index of human capital of territorial communities (ILK-TG) is based on the synthesis of four key sub-indices: demographic resilience, educational and intellectual potential, digital readiness and infrastructure provision. Such methodological tools allow identifying

“reproduction gaps” and revealing hidden reserves of community development, which is critically important for the formation of targeted recovery programs.

The dissertation provides a thorough analysis of the current state of reproduction of human capital in rural areas of Ukraine. It is revealed that the key limiting factor is the standard of living of the population, which the author considers as the foundation of the reproduction cycle. It is established that the critical drop in real incomes of rural households, a high level of informal employment and territorial isolation from quality social services create conditions for the degradation of human potential. The author proves that with a low standard of living, reproduction processes narrow to the phase of simple physical survival, which makes it impossible to invest in education and professional development, thereby preserving poverty and stimulating the migration outflow of the most promising personnel.

Particular attention is paid in the work to justifying the essence of the organizational and economic mechanism for the reproduction of human capital. The author's concept is based on the integration of market incentives, state regulation and public control within a single system. The key link of this mechanism is the "Partnership Triangle" model, where the state provides the institutional environment and security guarantees, territorial communities create infrastructure conditions for self-realization, and agribusiness acts as the main investor in the quality of labor resources. This approach allows you to synchronize the interests of all stakeholders and ensure the effect of synergy in the development of rural space.

The applied significance of the results of the dissertation lies in the development of specific strategic directions and tools for resuscitation of human capital. The author proposes the implementation of mechanisms for the digital transformation of rural areas through the creation of a network of educational and professional hubs, which will allow diversifying employment and attracting young people to high-tech sectors of the economy without changing their place of residence. An important place is occupied by recommendations for the development of dual education and lifelong learning programs, which are adapted to the needs of smart specialization of regions. Measures to stimulate “reverse migration” have also been developed, which include not only economic preferences, but also the creation of an inclusive and safe social environment that meets European standards of quality of life.

The work examines in detail the impact of the digital divide on reproduction processes and suggests ways to overcome it through the development of digital competencies of the rural population. It is proven that digitalization is not only a tool for increasing the efficiency of agricultural production, but also a powerful factor of social inclusion, providing access to global markets of knowledge and capital. The author's proposals for the formation of “digital communities” allow us to change the paradigm of rural development from a purely agricultural one to a multifunctional one, where human capital becomes a driver

Keywords: human capital, rural areas, organizational and economic mechanism, reproduction, standard of living, territorial communities, post-war recovery, strategic management, agricultural sector, digital transformation, partnership triangle, integral assessment, quality of life.

Підписано до друку _____. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 2,0 ум.-друк. арк.; 2,0 обл.-вид.арк.
Наклад 50 прим. Замовлення № _____